

Encyklopedie **PIVOVARŮ** Čech, Moravy a Slezska

I. díl Střední Čechy

PAVEL JÁKL

*Vyřezávané čelo ležáckého sudu
z benešovského pivovaru s erbem arcivévodý
Ferdinanda d'Este (foto autora, 2004).*

Encyklopedie PIVOVARŮ Čech, Moravy a Slezska

I. díl Střední Čechy

PAVEL JÁKL

Nakladatelství Libri
Praha 2004

Projekt Encyklopedie pivovarů Čech, Moravy a Slezska, díly I.–VI.,
vychází za podpory společnosti Plzeňský Prazdroj, a. s.

*Kamarádu a bývalému spolupracovníkovi Jindrovi Hořánkovi,
jenž to všechno „spískal“...*

© Pavel Jákl, 2004

Illustrations © archivy autora, M. Angera, K. Vodňanského, M. Hrubeše, V. Linharta, R. Kučery, 2004

© Libri, 2004

ISBN 80-7277-226-0

ISBN 80-7277-225-2 (soubor)

Obsah

Poděkování	6
Slovo autora	7
Pivovary na území Středočeského kraje	9
Abecední přehled německých jmen některých lokalit středočeských pivovarů	361
Seznam dalších míst ve středních Čechách, kde se vařovalo pivo a byly (stojí) pivovary	362
Terminologický slovníček	364
Seznam pramenů a literatury	368

Poděkování

Jindrovi už jsem vzdal hold dedikací, a tak jen pro dokreslení. On to byl, kdo našel v kontejneru na odpad pomačkanou a někým vyhozenou mapu českých pivovarů, vypracovanou jako příloha *Pivovarského kalendáře a adresáře* z roku 1912. Stalo se tak na sklonku roku 1983 ve smíchovském pivovaru Staropramen, kde jsme oba pracovali, a od té doby se začal projevovat můj zájem o staropivovarskou tematiku a historii.

Jiný kolega, nuselský sladmistr Rudla Fryč, mi poté zapůjčil a posléze i věnoval publikaci Michala Jánského *Pivovary a pivovárky*, vydanou Ústředním kulturním domem železničářů v Praze roku 1977, která se záhy stala mou doprovodnou biblí, s pomocí níž jsem začal cestovat po jednotlivých pivovarských lokalitách. Pánové Fryč a Jánský jsou tak dalšími osobami, kterým je nutné vzdát dík, stejně jako jinému kamarádovi, panu Richardu Brandejsovi, jenž několik úvodních cest se mnou i absolvoval.

Nelze snad ani všechny, co si to zaslouží, vyjmenovat, a tak se – prosím vás – ti, co jsem třeba vynechal, nezlobte a vězte, že se tak stalo z mé vrozené zapomnětlivosti dané též i věkem a ztrátou některých souvislostí.

Děkuji dále i Miloši Kabátovi, sběrateli, jakož i dalším podobně stíženým „potrefencům“ – Mirkům Angrovi a Hrubešovi, Václavu Liškovi, Vláďovi Linhartovi, Karlu Vodňanskému, Romanu Kučerovi, Pavlu Práglovi „in memoriam“, kosteleckým pánům Milanu Starcovi a Tomáši Vodochodskému za projevenou přízeň a doprovod na cestách i spoluúčastenství v přítmí hostinců a restaurací, kde až do omrzení přetřásáme dojmy z provedených rekonoskací.

Mé kroky vedly často ve stopách „guru“ vlastivědných pochůzek, a přestože jeho osoba mé poděkování vnímá kdesi na obloze za mráčkem, je nutné si na pana Augustina Sedláčka vzpomenout už i proto, že on byl mým dávným předchůdcem svou glosou, dle které jej na cestách *nejvíce zdržovali cikáni, toulaví psi a ... pivovary!* Páně Sedláčkova encyklopedie o našich hradech a panských sídlech se stala mou věčnou inspirací.

Dost pro zdar této knihy udělal Ivan Kirchner a jím iniciovaní pracovníci SOA v Příbrami, jakož i další archiváři z Prahy, Mladé Boleslavi, Kolína apod. Zvláštní dík si zaslouží pan Josef Fencel z Krušovic za poskytnutý dokumentační i jiný materiál. Děkuji též kronikářům obcí, pracovníkům celé řady obecních či městských úřadů. Dík patří rovněž pak sládkům a majitelům pivovarů, potažmo všem pivovarníkům z pivovarů jak zaniklých, tak i funkčních. Výslovně jmenuji Milana Bílka z Benešova, Pavla Benáka a Ladislava Češpivu z Nymburka, Vladimíra Černohorského a René Zelníčka z Průhonic, Tomáše Mikulicu z Chýně, paní Noskovou a Vladimíra Jindřicha z Kláštera Hradiště, Jiřího Vodochodského – emeritního sládky na Vysokém Chlumci, Hanu a Václava Mayerovi z Berouna, Miloslava Hejného za informace o pivovarech v Českém Brodě a Buštěhradě, Václava Krákoru též za Buštěhrad (navíc za zprostředkování rekonoskace sklepů ve Vojtěchodole), Miloše Baumruka jako letitého spolupoznavatele starých pivovarů. Cenné informace z Velkých Popovic mi poskytli Bohuslav Bouša a Antonín Malý, za Jílové děkuji rodině Klomínků tamtéž, za Čelákovice paní Richterové a její firmě RINA, za Mělník vzdávám dík tamní společnosti MEFRIT, za poskytnutí raritních fotografií z Vltavy se vynořivší Šefrovný děkuji paní Čedíkové, v Okoři za příkladné přijetí vzpomínám na pana Kristofoviče, panu Šteflovi ze Škvorce skládám hold za možnost použít jeho záznamů o tamním pivovaru.

Rovněž kácovským pivovarníkům patří můj dík, především panu Davidu Hořejšímu. Za vstřícný a plně profesionální přístup k mé práci musím poděkovat Výzkumnému centru průmyslového dědictví při ČVUT v Praze, které neodmítlo ani spolupráci odborné. Totéž lze dodat i o panu Milanu Polákovi z nakladatelství MILPO-MEDIA za neúnavné shánění sponzorů, jakož musím nutně poděkovat i vedení nakladatelství LIBRI, které tolerovalo mou nedochvilnost a termínové neplnění. Za projevenou přízeň a kolegialitu děkuji i spolupracovníkům z redakce časopisu *Pivní kurýr* a osazenstvu *Pivní galerie* v Praze, jež mě podporovalo především morálně. Zapomenout nelze ani na kolektiv pivonošů hostince „U Bezuchů“ v Praze-Kunraticích, kde vznikala řada pracovních stránek této knihy. A na závěr děkuji své přítelkyni Janě, která se mnou měla svatou trpělivost, a i sám sobě, že jsem to vše (snad) zvládl...

Autor

Slovo autora

Kniha volně navazuje na roku 2003 a ve stejném nakladatelství vydané *Pražské pivovárky a pivovary*, jejichž autorem je Milan Polák. Tentýž člověk mě doslovně „uvrtil“ do pokračovacího cyklu, jehož výsledkem je první díl věnovaný středním Čechám.

V kontextu českého a moravského pivovarství se jedná o region výjimečný a historicky velmi cenný. Už blízká dosažitelnost Prahy, jakožto odvěkého centra spotřeby a stálého potravinového odbytu, přinášela městům a obcím v jejím okolí značnou prosperitu i další výhody, které převažovaly nad určitými negativy – především u centralizačních snah státní správy. Některé pivovary pak byly v minulosti (do jisté míry však tato definice platí dodnes) na dodávkách svého piva na trh našeho hlavního města přímo bytostně závislé. Navíc, jednalo se vždy též tak trochu i o prestiž vlastní pivo pražskému obyvatelstvu nabídnout – podobných jevů jsme svědky i v nynější době. Významu Prahy pak odpovídala i síť jednotlivých pivovarských podniků, která směřem k Praze přiměřeně houstla. V této věci je nutno vzít v potaz, že řada pivovarů, řekněme kdysi „přípražských“, se nacházela v místech dnes již patřících k oblasti pražské aglomerace. Tyto pivovarské podniky (např. Nusle či Prácheň) byly tak již zpracovávány v páně Polákově publikaci. Mimo to se dá říci, že právě v oblasti Středočeského kraje byly a jsou i nejdéle působící pivovary celé republiky – opomineme-li trochu fiktivně nadnesené Cerhenice u Kolína (s někdy uváděným vznikem tamního pivovaru roku 1118), před očima nám defilují historicky starobylá místa se staletou pivovarnickou tradicí (Beroun, Buštěhrad, Český Brod, Kácov, Kolín, Louňovice pod Blaníkem, Nymburk, Příbram, Rakovník, Slaný...). V některých těchto místech se pivovarská činnost udržela do současnosti.

V knize je sebráno a historicky opsáno na 230 pivovarů z více jak dvou set lokalit. Nejsou zde však uvedeny všechny známé pivovarské provozy, jejichž počet se ve středočeském území spíše odhaduje, než stoprocentně dokládá v číslech mezi čtyřmi sty až půl tisícem podniků tam, kde se v určitém časovém úseku vařilo a připravovalo pivo. Z hlediska místopisného jsou některé pivovary s jejich lokalitami – především ty na okrajích regionu a dějinně více příslušné do jiných krajů, přesunuty do dalších dílů. Kupříkladu Přebuz u Blatné, ač současně patří do územního celku středních Čech, bývala odjakživa ryze jihočeským městem, a proto bude mít své místo v následném pokračování této encyklopedie, které vyjde jako další díl. V jihočeském pokračování se dále ocitnou pivovarské lokality v Borotíně, Bukovanech, Hrádku-Starosedle, Kamenné Lhotě, Miličíně, Neustupově, Petrovicích u Miličína, Tochovicích, Vlčkovcích u Votic, Zalužanech a Zbenicích. Severočeský díl pak doplní místa jako Bělá pod Bezdězem, Dolní Beřkovice, Sezemice u Turnova, východočeský potom Týnec nad Labem.

Kniha a její pokračování má své předchůdce v podobě článků, které už po více jak deset let vycházejí v měsíčníku *Pivní kurýr* a veřejnost je zná pod souhrnným a všeřikajícím názvem *Vandry po zaniklých pivovarech*, kde je podepisují pod značkou Pivovarský. Již z titulku rozsáhlého seriálu je zřejmé, že pivovarské punkty takto opisované jsem osobně sám navštívil, zmapoval, zfotoграфoval a jinak zaznamenal či zdokumentoval. Je za tím vším práce už dvacetiletá, jak předznamenáno v úvodním Poděkování. Samozřejmostí potom je, že prakticky všechny lokality jsem navštívil vícekrát už i proto, že doba se rychle mění a s ní i objekty starých pivovarů – bohužel, většinou se vše kloní k oné horší stránce, a pivovary nám tak postupně mizí z povrchu zemského, stávají se více a více věkem poznamenanými ruinami. Někdy se jedná o smutný, až depresivní pohled, protože opačných případů oprav a rekonstrukcí často staletých pivovarských budov je vpravdě jak šafránu a potěchy pro oči i mysl pivovarského historika je pramálo. Ostatně, řada přiložených a v textu otištěných fotografií „zdrárně“ pokračující zmar dávné slávy bývalých pivovarů jen dokládá – což obzvláště je patrné v nemilosrdném černobílém pohledu, který je pro dokumentaristiku nutný a přímo typický. Děsivost stavu některých pivovarů v jejich současné podobě by měla zaujmout citlivou část vás, čtenářů a příznivců historie, i místa kompetentní a přivést národ k myšlence obrody – cosi provést! I v tomto ohledu je poslání a smysl právě vycházející encyklopedie. Nezůstat lhotejným.

Pivovary opsané svou vlastní kapitolou jsou uvedeny na mapce v předšádce úvodní části knihy. Už z prostého pohledu na ni je znát, že koncentrace pivovarských punktů se různí, což ještě více vynikne v koncentraci s předšádkou zadní, na které je mapka s pivovary neopsanými. Rozmístění pivovarů po regionu středních Čech mělo jistě své opodstatnění, dané jak hustotou sídelní sítě, tak podmínkami dalšími – především vlastnickými. Značnou váhu zde totiž mělo pivovarnictví provozované formou feudálního hospodářství, pozdějších šlechtických velkostatků. Pivovarství městské, měšťanské či obecní bylo ve středních Čechách – ostatně jako v celé zemi – v menšině, byť mělo z hlediska původnosti a historie větší vážnost a význam, podepřený kolikrát i vyšší výkonností jednotlivých pivovarů. Primát významnějších pivovarských podniků ztratila města v průběhu 16. století, nikdy jej již plně nenabyla a ve svém prvotním významu bylo měšťanské várečnictví předstíženo pivovarnickou činností vrchnostenskou. Tak tomu bylo i ve středních Čechách, kde i tolik vyhlášené lokality Český Brod, Rakovník či Slaný postupně ztrácely s panskými a v režii vedenými hospodářskými celky krok a zařadily se do průměru.

I můžeme sledovat, že značnou rozhojňenost mělo místní pivovarství kupříkladu na Sedlčansku, kde daná skutečnost plynula především z odloučenosti kraje od větších sídelních center i v té příčině, že oblast byla rozdrobena do řady malých statků. Neméně hustou síť pivovarů nalézáme východně od Prahy – na Kouřimsku, Kolínsku a Kutnohorsku. Tady byl rozvoj pivovarnické činnosti způsoben příhodnými klimatickými podmínkami a rozvinutým obilnářstvím i dávnějším chmelář-

stvím. To mělo zase zcela zásadní význam pro pivovarnictví na Slánsku a zvláště pak Rakovnicku, dalších střediscích po staletí funkčních venkovských pivovárků. Svou nespornou hodnotu měly i vodní toky – údolí Skalského potoka na Mladoboleslavsku oživovala činnost hned několika sice malých, nicméně místně významných pivovarských provozů, z nichž se dnešních dnů dočkal pivovar v Podkování.

Na druhou stranu však zaráží poměrně malý výskyt pivovarů na Nymbursku a Poděbradsku, v Polabí pak všeobecně. Zde však je nutné podotknout, že v daných místech stávaly už od konce středověku na svou dobu velké pivovarské podniky, a to nejen přímo v Nymburce a Poděbradech, ale též na Mělníku a především potom v Dymokurech. Některé z těchto pivovarů patřily z produkčního hlediska mezi nejvýkonnější pivovary celých Čech. Polabí pak mělo zároveň i jednu nevýhodu danou přírodou – kvalitu vody, která se dá nazvat spíše „nekvalitou“. Labská voda je všeobecně shledávána tvrdou a pro účely varného procesu nevhodnou. Při řece ležící pivovary, ač braly vodu více ze studní (ovšem často postižených průsakem z Labe), se s tímto problémem potýkaly po staletí a stávalo se, že tento nerovný boj prohrávaly. Určitý „stopstav“ nastal až s moderní dobou, kdy byl nalezen způsob fyziologických a později i chemických úprav původních vodních zdrojů.

Z početných zástupů starobylých středočeských pivovarů a pivovárků zůstala do dnešních dob v činnosti hrstka, ale i tak do počtu přetrvávajících a na určený region, po východočeském (ovšem územně podstatně větším), nejvíce v celé České republice. Kromě stávajících a historických, vznikly nám zde i provozy minipivovarů – buď v místech dávne a mezitím přerušené tradice (Beroun, Průhonice), nebo v lokalitě zcela nové – v Chýni, když tamní restaurační pivovar byl vůbec prvním dokladem tohoto fenoménu nové doby u nás. Stalo se dokonce, že byla obnovena příprava piva v pivovaru původním a po desetiletí zaniklém. Tady jmenujme znovuzrozený Kácov a současně „oživovaný“ Kostelec nad Černými lesy. Zvláštní kapitolou pak je osud před nedávnem zrušeného pivovaru v Rakovníku, který prochází obnovovací kúrou již několik let, avšak zatím marně.

Stejně jako na celém našem území, drtivá většina pivovarů středních Čech byla podniky malými, ryze regionálními, když jejich činnost se omezovala spotřebou piva v místě dané lokality. Takzvaný „export“ činily pivovary jen výjimečně a za cenu vyšších nákladů, které se již v dávnověku projevovaly v ceně. Nicméně, piva českobrodské, rakovnické, slánské i jiná, se dostávala běžně i do Prahy, samozřejmě ke značné nelibosti tamních pivovarníků. Jinak daleko větší část produkce jednotlivých pivovarů (vhodnějším termínem je výraz „pivovárků“) s roční produkcí kolem jednoho tisíce hektolitrů piva, se spotřebovávala přímo v místě. Odbyt piva byl přímo uzákoněn a veden v nepřesáhnutelnosti teritoria vzniku. Středověké „právo mlé“ sice ztrácelo v průběhu staletí platnost a stalo se spíše formálním, ale feudální systém lpění na tradici místního prodeje státem stvrzovaného a diktovaného, přežíval po staletí a změna nastala až po zrušení tzv. propinačního práva roku 1868, krátce po Rakouskem prohrané válce se sousedním Pruskem. Dějinný střet vyústil v totální krach zastaralého a v podstatě ještě ze středověkého vnímání pocházejícího pojmu hospodářské činnosti, které se mělo změnit v kapitalistické. S novým vjemem přišly i proměny ve vlastnictví, když přímo až houfně vznikly společnosti sdružující soudobé zbohatlíky, rekrutující se z vrstev oproštěnců od dávných dogmat a zařizující si vlastní podniky „na akcie“. Výsledkem pak byl zákonitý, přesto však historicky krutý a v posledním období 19. století i prudký úbytek především malých a primitivně zařízených pivovarů, který dějinně dokonával už předtímním skomíráním podniků, jejich vlastními majiteli postupně koncentrovanými a uzavíranými.

Rychlým vznikem „velkopivovarů“, podniků již ryze moderní doby s technicky progresivním vybavením, a jejich obchodní expanzí, dobově podporovanou i novými možnostmi dopravními, nastal konečný soumrak historického českého pivovarnictví v jeho prázrádku, což se mírou nebyvalou dotkla i pivovarnictví středočeského. Po nových pivovarech v Kročehlavech, Berouně, Velkých Popovicích, Kralupech nad Vltavou či Benešově (zmíněno jen namátkou a bez pocitu nějaké křivdy) vznikala na pomyslných pivovarských mapách náhle „bílá“ místa, zaplňovaná často monopolním pivem z blízkého pivovarského velkopodniku.

Pravdou sice zůstává, že kolotavý závěr 19. století s počátkem věku nového byl pro stát a naši zemi jistě přínosný, ale doba s sebou nesla i jasná negativa, především míru „zapomnění“, kdy o překot rušené pivovary se stávaly objekty k přestavování a často i pro nevhodnost k dalšímu využití byly následně bourány a vyšly tak z povědomí místních obyvatel. Až komicky, nebýt jisté formy tragičnosti v chování, pak vychází má nejedna zkušenost, když při pátrání po starém pivovaru narazím na nechápavý pohled „starousedlíka“, jenž na mou otázku rázně odvětví, že *tady nikdy žádný pivovar nebyl!* A třeba před ním zrovna stojíme.

Rovněž vědomí paměti je proto vepsáno do záměru sepsání podobné encyklopedie, která se takto ocitá ve tvých rukou, vzácný a ctný čtenáři. Ač mojí původní myšlenkou bylo dát prostor pouze pivovarům v různých dobách zaniklých a zrušených, nakonec byly do knihy pojaty i pivovary současně činné – to pro nutnou konfrontaci dob minulých a dnešních. Důraz je přitom kladen na terénní záznamy, neboť nejsem zrovna přítelem archivů. Obrazový doprovod je často volen v souměření stavů jednotlivých pivovarů v plné činnosti s nynějším, kdy obzvláště vyniká postupná degradace objektů, měnících se v čas to až truchlivé a zároveň žalobné trosky. Konec dlouhých řečí, nezbyvá nic jiného než se vydat na Vandr...

Pavel Jákl (Pivovarský)

Jak se rádo říká, „člověk neví všechno“, a tak lze stoprocentně předpokládat, že v následujícím textu bude mnoho ne snad přímo omylů a nepřesností, které se samozřejmě nedají vyloučit, jako spíše nedostatečností a věcí chybějících. Naším společným cílem (míněno autorovým a nakladatelství) je případné nové informace spojit s již známými a časem zpracovat v doplňcích. Je to nastavená tvář i podaná ruka vám, vážení čtenáři, abychom vytvořili tým, který táhne za jeden provaz. Proto si vás dovoluujeme oslovit, abyste své připomínky (ale i stížnosti a lání) posílali na adresu nakladatelství LIBRI, Na Hutmance 7, 158 00 Praha 5 nebo na e-mail: libri@libri.cz.

A

ALBEROVICE

Ve starším podání uváděna jako Arbellovice. Ves, vklíněná do údolí drobné vodoteče, která podnes nadýmá rybníček kolem prastaré zemanské tvrze, dávno zaniklé. Obec, ležící jihozápadně od původních Dolních Kralovic, je prvně připomínána k roku 1354, kdy zde měl vladický statek Stříž z Alberovic. Zboží bylo ve středověku rozděleno na více dílů a vladická sídla tu byla dokonce dvě. Až později, patrně v polovině 16. století (od roku 1543 držel Alberovice svobodný pražský měšťan Jan Kamarét), byla ves scelena pod jedno nevelké panství. V první třetině 18. století už v obci fungoval malý pivovar, uváděný jako součást poplužního dvora. Podle o něco později vydaného tereziánského katastru, v polovině 18. století, vařil alberovický pivovárek něco málo přes sto hektolitrů piva ročně. U pivovaru se nacházela i vinopalna. Skutečnost, že Alberovice byly stále svobodným statkem, dokládá i přímý údaj – pivovar patřil *svobodníkům ze čtvrti Švendovi*... Kdo byli oni „Švendovi“, se mi nepodařilo zjistit.

Existence alberovického pivovaru je vůbec tak trochu záhadou a určitým anachronismem. V těsné blízkosti Alberovic se totiž nachází Křivsoudov, v minulosti velice významný sídelní celek s hradem, zámkem a vlastním pivovarem, zaniklým až po roce 1760, kdy jej nahradil nový panský pivovar v Dolních Kralovicích. Alberovice se z křivsoudovského, později čechtického a dolnokralovického panství po věky vyčleňovaly a pod jeho již auersperkovskou správu připadly až v roce 1905, což znamenalo zároveň konec zdejšího pivovaru. Zrušený alberovický pivovar byl nadále využíván už jako pouhý sklad a stáčírna dolnokralovického pivovaru, patřícího právě Auersperkům.

Ještě podle mapky stabilního katastru z konce třicátých let 19. století byl alberovický pivovar malým stavením, vyznačeným v jižní části poplužního dvora. Jeho tehdejší velikost ostatně i odpovídala původní produkci, už výše uvedené. Zřejmě po polovině předminulého věku byl starý pivovar nahrazen novostavbou, která vyplnila prakticky celé jižní křídlo dvora. Pivovar i nadále vlastnily privátní osoby. V roce 1873 byl v majetku Edvarda Zeidlera – v té

době vařil téměř osm set hektolitrů piva při dvaceti dvou hektolitrových várkách. Pivovar i nadále zvyšoval produkci a před jeho odkoupením knížetem Františkem Josefem z Auersperka vystavoval i přes tři tisíce hektolitrů piva (přesněji 3 204 hektolitrů v letech 1902/1903). Var činil již 40 hektolitrů, majitelem pivovaru byl Karel Stinglmajer. Podnik už byl v nájmu a jeho nájemcem i sládkem se jako poslední uvádí Jan Grünzweig. Auersperkům tak spadl do klína hodnotný pivovarský podnik, vždyt jejich mateřský pivovar v Dolních Kralovicích v téže době vařil necelých pět tisíc hektolitrů piva ročně. Však také od zrušení pivovaru v Alberovicích produkce dolnokralovického zdárně stoupala – nepochybně převzetím alberovických odbytišť.

Pivovar jsem fotograficky zachytil v polovině devadesátých let minulého století, ale už tehdy z něj zbývalo jen torzo jednolité přízemní budovy, přisazené těsně ke zvýšené ploše dvora. Čistým pozůstatkem pivovarských provozů byla především částečně pod terén zahlobená a klenutá spílka s půlkruhově uzavřeným, zpola zasypaným vchodem ze dvora. Objekt, jehož zadní část už neexistovala, se nacházel ve zcela dezolátním stavu. Dvůr s obytným stavením čp. 19 a pivovarem koupila přednedávnem soukromá společnost, která přistoupila k renovaci celého areálu. Zatímco obytná část byla opravena (její stav to ještě dovozoval), pivovar byl zbořen a zůstala z něj zachována pouze jižní obvodová zeď. Nově dostavěná budova, vzniklá na jeho místě, tak nese nyní čp. 18 a slouží společnosti, která areál vlastní. Renovace se dočkala i dvojice sklepů pod obytným stavením – ty jsou dnes součástí obydlí. Zbytek dvora byl v podstatě zlikvidován a dnes tu vyniká volný a otevřený prostor, čekající na nové využití. A ještě něco pozitivního na závěr: v Alberovicích se uvažuje o obnovení pivovarské činnosti a to formou zřízení minipivovaru... Byl by to věru záslužný čin!

*Alberovický pivovar s kapličkou a podsklepenou obytnou budovou nad ním
(foto autora, 1995)*

B

BABICE

Určitě nejmenší pivovárek středočeského regionu je v Babicích, rovněž v nevelké vsi u Nespek a nedaleko Pyšel, v krajinně příjemném Posázaví. V roce 1991 si jej zřídili tehdy čerství absolventi Střední průmyslové školy chemicko-technologické z pražské Podskalské ulice, prý pro potěšení a též jako odpověď na pivo z velkých pivovarů. Příznačná „pivosvornost“ Davida Mareše, Ondřeje Cibulky a Jana Matějky trvá dodnes a přináší na svět pivo s vše říkajícím názvem *Babický Mokváč*.

Zařízení pivovaru je „ruční“, navíc uděláno svépomocí a naprosto atypicky. Stejně probíhá i výrobní proces. Varna je sestavena ze dvou měděných kotlíků (tudíž klasická dvojnádobová), otop je plynový, propan-butanový, spilkou tvoří skleněné akvárium, sklepem je malý a dveřmi od lednice izolovaný kamrlík s nerezovým kegem. Slad se k várce mele na ručním strojků. Chlazení mladiny probíhá v chladicí soupravě naplněné ledovou vodou. Várka (zhruba osmihodinová) probíhá třírmutově, což má u nás zastoupení již jen v plzeňském Prazdroji. Obsah vyražené mladiny je 20 litrů, slovy dvacet! Pivováreček.

I takhle může vypadat pivovar. Babice u Pyšel ve skrovném, ale jen zdánlivě amatérském provedení (foto autora, 2001)

Další kuriozitou babického pivovárku je i jistá „nesehnatelnost“ zdejšího piva – jednotlivé várky totiž probíhají nahodile, většinou o víkendech a vlastníci i provozovatelé zpravidla zkonsumují některou z předchozích. Není divu, že zásoby piva ve sklepech jsou většinou nulové...

Pivovar je umístěn v klasické vesnické chalupě, domě čp. 8. Nabízí se tak označení firmy – První český chalupářský pivovar. Rarita? Samozřejmě, ale především tito pivovarníci vrací do světa tvrdého byznysu a konkurence trochu tolik potřebného úsměvu, pohodu a vzácný smysl pro absurditu. A to není málo.

BEČVÁRY

Na pražsko-kutnohorské silnici, v blízkosti křižovatky s další silnicí směřující od Kolína přes Uhlířské Janovice na Kácov, rozkládá se ves Bečváry. Prvně jsou uváděny k roku 1265, kdy byly v majetku Horyny z Bečvár. Později, v roce 1381, se opisuje ves Bečváry, nyní zcela splynulá s Bečváry. V obou

místech bývala panská sídla (v případě Bečvárek naposledy uváděné v roce 1764) přešla do dnešního zámku, stojícího na vyvýšenině jižně od hlavní průjezdní komunikace. Bečváry byly před polovinou 16. století součástí panství Červený Hrádek, vlastněným zeman-ským rodem Myšků ze Žlunic. Za nich, jmenovitě zřejmě za Jaroslava Myšky, vznikla v mezitím samostatných Bečvárech renesanční tvrz, možná už zámek, prvně zaznamenaný v roce 1603. O dvacet let později, za spoluúčast na stavovském protihabsburském povstání, bylo Myškům bečvářské panství změneno v manství. Zboží posléze přešlo pod Zásnuky, vlastněné zprvu Janem Oktaviánem Vchynským ze Vchynic a od roku 1635 Václavem Michnou z Vacínova. Myškovská tvrz, novými majiteli neobývaná a nevyužívaná za třicetileté války zřejmě zpustla, stejně jako ves, která nezanikla snad jen náhodou – zbylo zde k obývání jen pár domů. Bečvářské panství se dvorem a nově budovaným zámkem se plně obnovilo až v polovině 18. století, kdy statek držel Jiří Hillebrandt z Prandau. Za něj je v tereziánském katastru prvně dokla-

Poslední pozůstatky bečvářského pivovaru – sklepy (foto autora, 1985)

dován i pivovar, produkující onehdy něco málo přes 200 hektolitrů piva ročně. Při vsi se nacházela též chmelnice.

Hillebrandtovský zámek byl vystavěn na místě starší tvrze. Už v roce 1763 se v Bečvářech uvádějí hned dva vlastníci. Rozestavěný zámek odkoupila císařovna Marie Terezie a obratem ruky celé panství věnovala svému oblíbenci a válečnému hrdinovi, polnímu maršálkovi Arnoštu Gideonu Laudonovi. Ten sice zámek dostavěl a statek hospodářsky pozvedl, ale už o třináct let později panství odevzdal zpět královské komoře. Kolem roku 1800 tehdejší držitel Bečvár, arcivévoda Karel Ludvík, vystavěl opodál již stojícího zámku objekt nový, který byl po roce 1824 (odkdy bečvárské zboží vlastnil „neurozený“ Martin Liška) upraven na pivovar se sladovnou. Naskýtá se tak otázka, kde býval původní pivovar, oproti novému starší o řadu let. Nějaký záznam jsem zatím neobjevil.

V páně Liškových žilách, pravda, neproudila modrá krev, nýbrž životaschopná tekutina pivovarská, neboť Martin Liška byl původně sládkem, jenž do Bečvár přišel ze západočeského Stříbra. Záhy asi seznal starý bečvárský pivovar za nedůstojný k další činnosti, zrušil jej a místo pro svůj pivovarský podnik našel v nevyužívaném „novém“ zámku. Potomkům Martina Lišky patřil pivovar v Bečvářech až do svého zániku. Potomci už byli pouze dva – syn František, držící velkostatek s pivovarem a sladovnou do roku 1883, kdy ho zdědila paní Klára, Martina Lišky dcera a provdaná Frenglová. Liškovský pivovar v Bečvářech sice velikostí nijak nevyňikal, byl ale účelně a slušně vybaven. Sladovna byla doplněna anglickým hvozdem, jehož hranolovitá vestavba pohledově porušila pozdně barokní vzhled budovy – nicméně pro provoz pivovaru byl hvozd jistě přínosem. V roce 1873 vystavilo se v Bečvářech přes 1 500 hektolitrů piva, ovšem při varu 45 hektolitrů. Tento nepoměr trochu zaráží, vždyť prostým dělením zjistíme, že pivovar v udaném období činil 33–34 várek. V pozdějších letech se míra varu zvýšila na 48 hektolitrů, výstav však nestoupł o moc, zhruba o třetinu. Až do konce své činnosti byl bečvárský pivovar zařízen na ruční provoz. Letitým (a zároveň i posledním) sládkem v Bečvářech byl Eberhard Teplický, v pivovare činný přes třicet let. Oficiálně je zru-

„Ty naše Benátky české...“ opravdu mají své kouzlo i při pohledovém podání, zdůrazňujícím původní účel současné sladovny jakožto pivovaru. V popředí varna se zbytkem varního komínu a dále pak strojovna s kotelnou (foto autora, 2000)

šení pivovárku v Bečvářech datováno k roku 1927, ale výroba piva v něm byla ukončena dříve. Výstav v prvních letech Československé republiky je uváděn velice nepravdělně, čísla chybí.

Z pivovaru se dochovaly pouze sklepy, zabudované do terénu mezi místem pivovaru a zámkem. Sklepy dnes využívá (ovšem velice sporadicky) kolínský podnik bývalé Zeleniny. Vlastní pivovar, byť kulturní a koneckonců i technická památka, byl bez průzkumu a dokumentace zbořen na začátku osmdesátých let 20. století. Pivovar stával hned při silnici před zámkem a zbylo tu po něm jen volné místo.

BENÁTKY NAD JIZEROU

Ty naše Benátky české zní text jedné písně dechovkové kadence a my se rázem ocitáme v půvabném městečku na Mladoboleslavsku, protékaném řekou Jizerou. Ta dělí Benátky na dvě části – pravobřežní Nové Benátky, nalézající se na návrší nad řekou, a Staré Benátky, jež pokrývají rovinatou nivou, kterou dodnes významně ozvláštňují budovy starého pivovaru, nynější sladovny firmy Sladospol.

Benátky byly založeny patrně spolu s vystavěním blízkého hradu v Dražicích někdy kolem poloviny 13. století. Původní osada se nacházela na levém

břehu Jizery, pro svou nevýhodnost a malou obranyschopnost pak bylo osídlení přeneseno na návrší protějšího břehu řeky, kde je k roku 1343 doložena existence městečka s jemu danými právy, mezi nimiž se jmenuje i povolení „dělání pivních várek“. Varné právo bylo benáteckým měšťtínům uděleno tehdy ještě markrabětem moravským a pozdějším „Otcem vlasti“, samotným Karlem IV.! Při městečku založil Jan z Dražic cisterciácký klášter, prvně opísovaný k roku 1349. Klášter byl v husitských dobách vypleněn a zanikl. O sto let později byl na jeho troskách vystavěn renesanční zámek, jehož donátorem se stal tehdejší majitel dražického panství Bedřich z Donína. Benátecký zámek byl v následujících stolecích centrem rozsáhlého vrchnostenského zboží, jehož součástí se posléze stal i pivovar.

Jak již řečeno, benátecké pivovarnictví se v prvním období odvíjelo v režii zdejších měšťtanů – jejich práva byla potvrzena ještě k roku 1721, kdy se tak stalo přípisem vydaným Ignácem Zikmundem, hrabětem z Klenového. Ale ještě před polovinou 18. století došlo ke zlomu, benátecké várečnictví měšťtanů zaniklo a při hospodářském dvoře hrabat z Klenového byl zřízen vrchnostenský pivovar, prvně dokladovaný k létům 1749 a 1756, v tereziánském katastru. Už tehdy se jednalo o poměrně velký

Stará část benátské sladovny s archaickým, hluboko do podlahy humna zapuštěným máčecím štokem (foto autora, 2000)

Jeden ze sklepů bývalého panského pivovaru v Benátkách nad Jizerou. V předním plánu snímku je patrná lednice, která prostor sklepní kóje doplňovala (foto autora, 2000).

pivovarský podnik, ročně produkující přes tři tisíce hektolitřů piva. Ostatně, post výkonného a výrobně nemalého pivovaru si starobenátský pivovarský podnik udržel po celou dobu své existence.

Dalšími majiteli rychle se rozvíjejícího benátského panského pivovaru byli Příchovští z Příchovic, Mladotové ze Solopysk, Thunové z Hohensteinu aj. Od roku 1904 do první pozemkové reformy v roce 1922 vlastnil Benátky s pivovarem hrabě Rudolf Ferdinand Kinský, jeho majetek přešel následně do podruží akciové společnosti Rosicko-pardubická rafinerie cukru, která byla zároveň posledním uživatelem pivovaru. V roce 1927, dle některých informací po požáru, byly budovy starobenátského pivovaru přestavěny na sladovnu, jejímž hlavním předválečným odběratelem byl smíchovský pivovar Staroprámen.

Vývoj pivovaru v Benátkách nad Jizerou je názorně znát z jeho výstavů. V roce 1873 činila produkce tehdy thun-hohensteinského podniku 22 524 hektolitry piva a to při varu 57 hektolitřů. Pokračující výstavy vykazovaly soustavný vzestup, který vyvrcholil ve výrobním období let 1910/1911, kdy pivovar dodal na trh 38 200 hektolitřů piva – svůj absolutní vrchol, později už nedosažený. Úplně z jiného světa se pak jeví výstav z posledního roku první světové války, kdy se v Benátkách svařily pouhé 2 682 hektolitry piva... Rozdíl mezi prosperitou a propadem byl velice strmý. U obou dat stál stejný sládek, kterým byl Theodor Jelínek.

Spolu s nárůstem výroby šly i technické rekonstrukce a modernizace pivovarských provozů. Původnější strojní pohon nahradil parostrojní, varna postupně zvyšovala obsah až na 100 hektolitřů vyrážené mladiny, pivovar měl i vlastní sladovnu, která plně pokrývala potřebu sladu, ba, byla schopna své přebytky prodat jiným pivovarům. O to více překvapuje stagnace pivovaru, z níž se starobenátský podnik vymaňoval jen velice ztěžka a bolestivě. Dvacátá léta a první roky samostatné Československé republiky už pivovar nerozdýchal, když zvláště tíživě se projevovala silná konkurence okolních pivovarů, především akciového v Klášteřu-Hradišti a velice aktivně se projevuujícího v Dobrovici, od roku 1924 s Klášteřem sfúzovaným. Nepomohla ani výměna sládky téhož roku – novým a současně „končícím“ panem starým se stal Vladimír Martilík, jenž přišel do Benátek z moravské Studené. Produkce se pohybovala v polovině kapacity.

Jak už v předchozím textu bylo vícekrát zmíněno, pivovar se nachází ve Starých Benátkách. Jeho pozdější přestavba na sladovnu pivovarské budovy sice porušila, ale základní skelet je stále ještě znát. Pomineme-li krabicovitý vzhled sladovny s novými hvozdy a přízemními humny, lze z pivovaru stále ještě rozpoznat bývalou strojovnu a kotelnu s pahýlem komínu a za nimi varnu. V zadní části pivovaru, nad bývalou spilkou a sklepy, je dosud viditelná nadstavba původních chladicích štoků. V interiérech se pak dají dohledat nejen spilka se sklepy, ale i stará humna

a hvozď. Spilka se sklepy jsou uzpůsobeny na nová humna. Pivovar je v nejstarších částech barokní, ale valná většina staveb je mnohem mladších, zpravidla z druhé poloviny a konce 19. století, kdy pivovar prožíval bouřlivý rozvoj. Některé stavební detaily prozrazují novodobé úpravy, spojené s přechodem z funkce pivovaru na sladovnu.

Jen na okraj. Některé prameny a pivovarské ročenky uvádějí u založení starobenátského pivovaru rok 1820. Osobně se domnívám, že jde o zmatečný údaj, související možná se změnou majitele, nebo uvedení pivovaru z nájmu zpět do vlastní režie. Poslední a zároveň svá vrcholná období nebyl pivovar ve Starých Benátkách pronajímán, ale jeho činnost kontrolovali a vedli přímo majitelé. Zajímavější jsou však příležitostné údaje o existenci pivovaru v Nových Benátkách, prý zaniklého kolem roku 1900. Ani toto datum není hodnověrné, ovšem že se ve městě nacházel pivovar, je skoro jisté. Vždyť kde by konaly své várky benátské měšťané než ve vlastním pivovaru? A tak se dělo minimálně do dvacátých let 18. století. Jak vidno, benátské pivovarnictví nám dluží ještě nejednu odpověď na řadu otázek.

BENEŠOV/KONOPIŠTĚ

Jen málo měst u nás je natolik spjato s přilehlým a přesto dislokovaným panským sídlem jako Benešov u Prahy s nedalekým zámek, původně hradem Konopištěm. K významnosti obou míst

pak přispívá i letité pivovarnictví, které se zde vzájemně prolínalo, doplňovalo a v případě pivovaru připravujícího značku *Ferdinand*, je v účinnosti až do dnešních dob. Symbióza Benešova s Konopištěm je tak zřejmá a stále živá, že i místní pivovarnictví se dá sloučit do jediné kapitoly.

Co se týče historie, je Benešov starší. Místo bylo osídleno už od druhé poloviny 12. století – tehdy se odtud uvádí, jak jinak než Beneš. Zpráva, datovaná rokem 1162, je však starším záznamem a není zcela právoplatná, avšak k létům 1219–22 se v Benešově opisuje jiný vladýka téhož jména a tentokrát již doložitelný. V té době byl Benešov vsí, ale zhruba od osmdesátých let 13. století zhodnocenou založením hradu Konopiště a to buď králem, nebo pražským biskupem a mocným velmožem té doby, Tobiášem z Bechyně, někdy též užívajícím přídomek „z Benešova“. Historicky je Konopiště připomenuto až k roku 1318, kdy zde sídlili Beneš a Dobeš z Benešova.

Už roku 1327 přicházejí na Konopiště Šternberkové (prvním z nich byl Zdeslav) a zboží dostává konkrétnější rysy a význam – mluví se již o městečku a navíc, šternberské období dodnes v Benešově dokládá znak města, který v sobě obsahuje osmicípou zlatou hvězdu v modrém poli, což je rodový znak této staré šlechty. Šternberskému rodu

patřilo konopištské panství s poddaným městečkem Benešovem až do závěru 16. století.

Zda se v Benešově vařilo pivo již ve středověku, přesně nevíme a nejsou pro to žádné výslovné doklady. Nicméně, z jinak velice skrovných pramenů se dá vystopovat tzv. povarné a posudné, které museli benešovští odevzdávat konopištské vrchnosti již na konci 15. století. K roku 1495 se váže zápis o platu *z mlýna pod městem, kde se slady mlely*. Navíc – ve stejné době se v okolí městečka též pěstoval chmel.

Ze stejných pramenů vysvítá, že benešovští prováděli své dávné várky spíše nahodile, ryze jen pro vlastní potřebu a ještě bez výslovného listinného povolení. Vrchností dané privilegium se datuje až rokem 1595 – tedy nejméně po stu letech předpokládaného obecního várečnictví. Tehdy Arkleb z Kunovic, manžel Elišky rozené Šternberkové, dal sobě poddaným benešovským měšťanům *právo ječná stará, bílá i hořká piva vařiti a vystavovati a šenkovati*. Vrchnost se navíc výslovně zřekla *za sebe a své nástupce vši konkurence ve sladování, piva vaření a šenkování v městě Benešově*, když si z prováděných várek vymohla jim příslušný plat. Páně Arklebovu výsadu v roce 1603 dále potvrdila nová majitelka panství, paní Dorota Hodějovská z Hodějova.

Lety těmi tak povstala tradice bene-

šovského pivovarnictví, ale zakrátko přidušená nešťastnými událostmi následně vzniklé a dlouhodobé války, později nazvané „třicetileté“. Za ní, především pak v roce 1648, kdy město opalovali a vypálili Švédové, obecní pivovarnictví úplně vymizelo a po benešovských pivovarech se zachovaly jen pomístní názvy a jména několika sladovníků. K dovršení všech negativ další vlastníci zboží, kterými od roku 1623 byli nechvalně proslulí pobělohorskí zbohatlíci Michnové z Vacínova, stará městská práva zcela ignorovali, benešovským várečnictví odňali a přípravu piva přenesli na Konopiště.

Jeden z benešovských pivovarů se nalézal v Konopištské ulici, nyní čp. 211. Nazýval se „Dolejší“ a na počátku 17. století jej vlastnil sladovník Jan Korfirst. Jiný Korfirst, patrně bratr předešlého, měl v držení další pivovar stojící na Velkém náměstí (dnešní čp. 153), který svou zadní částí zasahoval do Pražské ulice. Vedle těchto soukromých pivovarů existoval též pivovarský podnik obecní, jenž býval na Malém rynku u miličnické silnice *na prostranném místě, sahajícím širokým dvorem až na Bezděkov*. Tento pivovar byl zřízen městskou obcí v roce 1611. V Benešově také známe měšťany Jany Sladovníky (otce se synem), městského rychtáře Jiřího Řeřichu, řečeného Sladovník i se zřejmým jeho synem, jenž se jmenoval Václav Sládek...

K obnově benešovského pivovarnictví došlo až po více než dvou stech letech. Mezitím bylo město a jeho krčmy s hostinci nuceny čepovat pivo z konopištského panského pivovaru, ze kterého se však postupem let stával velký a produkčně významný pivovarský podnik. Změny v lety zkostnatělém a ještě k feudalismu se klonicím řádu přineslo až zrušení propinačního, tj. vystavovacího práva v roce 1868, kdy byl dán volný průběh svobodnému podnikání – v Benešově příhodně podpořený výstavbou železnice z Prahy do nitra jižních Čech. Rokem 1872 se ve městě ustanovala akciová společnost, která na Tábořském předměstí a poblíž sotva dobudovaného nádraží zřídila prozatímně jen sladovnu a tržnici na plodiny. Objekt byl již po roce existence rozšířen o pivovar, jehož prvním známým sládkem byl jistý Ignác Gabriel.

Podnik, firemně zapsaný pod honosnou hlavičkou „Akciový pivovar, sla-

Dobová pohlednice vrchnostenského pivovaru na Konopišti se zámek na obzoru. Obrázek znázorňuje podnik ve vrcholném stadiu jeho činnosti v poslední třetině 19. století. V levém okraji je krásně vidět už modernější chladicí štok se spilkou a sklepy s výtahem na sudy ve věžovité přístavbě. Vlastní pivovar, středovým rizalitem dělený na část pivovarskou a sladovnickou, je rovněž již v pokrokovějším duchu obohacen o původní hmotovou záležitost, poněkud narušující sladovní hvozď (archiv autora).

Mizějící zbytek původního sklepa konopištského pivovaru, nalézajícího se kdysi ve stráni za ním a pod zámek (foto autora, 1999)

dovna a tržnice na plodiny“, se takřka vzápětí ocitl ve finančních obtížích a jak se ukazovalo, pohyboval se na pokraji krachu. Pivovar vystavoval zpočátku jen něco kolem 5 000 hektolitrů piva, když kapacitně byl vyprojektován až na trojnásobek. Ve snaze předejít dalším těžkostem a pojistit své vklady, spojili se akcionáři s místní Občanskou záložnou – ta však též nebyla v dobrém finančním rozpoložení, krize se dále prohlubovala a vyvrcholila krátce po polovině osmdesátých let 19. století, kdy pokleslý podnik odkoupil nový vlastník Konopiště, habsburský arcivévoda a následník trůnu, František Ferdinand d'Este.

Problémy s prosazením se akciového pivovaru nevycházely jen z finanční situace jeho vlastníků. Svůj nepopiratelný vliv na produkčním nenaplnění plánovaných hektolitrů měl v té době na vrcholu sil se nalézající pivovar na Konopišti, patřící tehdy Lobkovicům. Jejich pivovar, prošlými lety zapsaný v povědomí zdejších obyvatel a svažující nepochybně dobré pivo, měl na Benešovsku slušně zvládnuté odbytové zázemí dané i velikostí podniku, jenž neměl v bezprostředním okolí přijatelnější konkurenci. A tak roku 1887, kdy Ferdinand koupil nejen benešovský pivovar, ale i Konopiště s pivovarem tamním, se oba dosud proti sobě stojící provozy spojily v jeden celek.

Přes všechny klady měl letitý konopištský pivovar oproti benešovskému jednu zásadní nevýhodu – stál na špatném místě. Především pro Ferdinanda, jenž hodlal ze zanedbaného a ještě středověkou vizáží se vyznačujícího zámku vytvořit okázalé rezidenční sídlo, témuž pyšnému Habsburkovi, kterému přímo pod okny kouřící a pro jeho aristokratický nos určitě nelibě „vonící“ pivovar vadil, ba vysloveně překážel. Tím se stalo, že ač konopištské pivo si i nadále udržovalo dobrý zvuk a odběrný rajón, padlo ze strany „nejvyšší“ rozhodnutí nejen zachovat pivovar v Benešově, ale naopak jej zvětšit a stavebně i produkčně uvést mezi nejvýznačnější pivovarské podniky tehdejších Čech. Nad konopištským byl vyřčen ortel v podobě zástupné role. Po rozjetí nového arcivévodského pivovaru měl být zrušen a dokonce i zbořen.

Od plánů nebylo daleko k činům a ještě před koncem 19. století stál v Benešově zcela nový pivovar, v části své sladovny zbytkově obsahující pivovarský podnik původní, akciový. Nový pivovar byl zprovozněn v roce 1897 a ještě v neúplném ročním období postavil přes 17 000 hektolitrů piva. Sládkem pivovaru se stal dosavadní „pan starý“ obou pivovarů předchozích – konopištského a staršího v Benešově, Karel Rosol.

Dobový tisk se nad nově spuštěným

arcivévodským pivovarem v Benešově doslovně rozplýval neskrývaným nadšením a obdivem. Pomineme-li určitou servilnost vůči osobě majitele a dopředu uvažovaného císaře, měly zprávy pravdu v jednom – v Benešově vyrostl vskutku impozantní a velice účelně koncipovaný pivovarský podnik s roční kapacitou sice „jen“ na výši 60 000 hektolitrů piva, ale postavený již na ryze moderních základech odpovídajících veškerým tehdejšími technickým a technologickým poznatkům. Udivovala už varna, skládající se ze dvou jednoduchých dvojnádobových garnitur, dávajících souhrnný var 200 hektolitrů vyrážené mladiny. Varní nádoby byly měděné a kryté klobouky (materiálová hodnota kotlů a kádí byla později pro pivovar osudová – za první světové války byly nádoby zrekvírovány a nahrazeny železnými), otop děl se parou.

Ve strojovně umístěný parostroj byl poháněn dvěma parními kotli typu „Cornwall“, přičemž kotelny se strojovnou se sebou těsně sousedily. Součástí strojovny se staly i primární elektromotory s akumulátory, určené pro osvětlení závodu a elektrické přenášení sil pohybu sladovny a výtahů na pivo. Za varnou pak se nacházela studna – zprvu povrchově hloubená a níže už vrtaná, dávající až 200 hektolitrů vody za hodinu. Voda se do pivovaru dostávala čerpadly. Varní část pivovaru byla ještě doplněna nezbytnou šalandou a místností pro úřadování finanční stráže.

Z varny odcházející horká mladina se za pomoci čerpadel hnala na chladič štoky, kterých bylo čtvero – každý na půl várky. Štoky měly být železné a nacházely se v prostorné a dobře odvětrávané místnosti v podstřeší v bloku chladného hospodářství, který byl od varny s příslušenstvím oddělen průjezdní branou spojující přední a zadní pivovarský dvůr. Pod štoky bývala místnost pro sprchové aparáty, sloužící k dochlazování mladiny. Aparáty byly též čtyři – pro každý štok jeden. Vedle pak byla další šalanda a kout pro kalosis.

V patře nad ležáckými sklepy se zaznamenávaly dvě spilky s dvěma sklepy, též upotřebitelnými pro případné rozšíření kvasničných provozů. Jejich součástmi byly i dvě lednice (pivovar ještě neměl umělé chlazení, jen zimotvor). Do země zahloubené sklepy obsahovaly osm samostatných oddělení propoje-

ných sklepů šíjí a předsklepím. I sklepy měly své vlastní lednice. Kóje obsahovaly šedesát, pětadvacet a pětadvacet hektolitrové dřevěné nádoby a veškerá úložná plocha spilek a sklepů činila naráz zde dle 19 200 hektolitru nehotového piva.

Pivovar měl dále v přízemí mezi spilkou a sklepy vhodně přístupný prostor stáčení a skladu na pivo. Jako určitou kuriozitu uvedme existenci už i splachovacích záchodů a dalšího sociálního zařízení.

Sladovna, umístěná v původním místě staršího pivovaru, byla s pivovarem spojena železnou visutou lávkou, po níž probíhala i přeprava sladu a osobní pohyb obsluhy. Sladovně dominovaly dva do ulice vystavěné hvozdy. Dlužno ještě podotknout, že takto popsaný pivovar se ve své podstatě dodnes nijak zvlášť nezměnil, jen zařízení bylo od té doby vícekrát zrekonstruováno a zmodernizováno. Základní výrobní celky (až na chladicí štoky) jsou na svých původních místech stále a stále slouží svým účelům.

Arcivévodský pivovar v Benešově projektovala kancelář inženýra Rosenberga, jednotlivou technologii pak dodaly firmy F. Ringhoffer ze Smíchova (parostroj, parní kotle a pívňí pánve), Novák & Jahn z Prahy (vystírací kádě, doplňky na varně atd.) a J. V. Machovský (topení se zázdívkami pod varními pánvemi). Dynamoelektrické stroje k pohonu sladovny a osvětlení zařízení firma Siemens & Halske.

Už po pěti letech provozu dosáhl benešovský pivovar stropu své kapacity a jeho výstav i nadále stoupal. Od roku 1902 byl novým sládkem Viktor Woitsch, létem 1911 vystřídaný dalším stejného příjmení, Adolfem. První Woitsch ustanovil i základní metu nejvyšší zdejší produkce, když ve výrobním roce 1908/1909 benešovský pivovar vystavil 66 607 hektolitru piva. V červnu 1914 ale došlo k obecně známému sarajevskému atentátu, při němž byl zastřelen Ferdinand d'Este i se svou manželkou a pivovar s konopištským zámekem osiřely... Majetku se na zbylých několik let končího rakousko-uherského mocnářství ujal kníže Maxmilián Hohenberg. Pivovar, ve svém předchozím rozletu stržený první světovou válkou, byl na podzim roku 1918 dán do národní správy a krátce nato zestátněn. Jako takový stal se dokonce podnikem nadří-

zeným všem tehdejšími československým pivovárům se státní účastí. Do pivovaru přišel i nový sládek, od roku 1921 ustanovený Josef Krajný.

V polovině dvacátých let „oživený“ a státem vlastněný pivovar svým výstavem překonal údobí arcivévodské, když jeho následná produkce stoupala přímo strmě. Podnik, předchozími lety decimovaný a zastarávající, byl postupně rekonstruován – do provozu bylo zavedeno umělé čpavkové chlazení, na spilkou přišly železobetonové kádě a ze stejného materiálu byly zhotoveny ve sklepech instalované první ležácké tanky. Přestavěny byly i varna s kotelnou, při níž vyvstal nový komín. Pivovar měl též vlastní a pro potřeby podniku sloužící laboratoř. Produkce krátce před hospodářskou krizí dostoupala až k 90 000 hektolitru roční produkce.

Od třicátých let 20. století registrujeme v Benešově činnost ing. Václava Vlčka – zde začínajícího a později dále pokračujícího v kariéře u celé řady našich pivovarů. Vlček měl v Benešově na starosti technickou kontrolu, později se stal vrchním sládkem. Osobou pověřenou inspektorstvím Státních pivovarů byl i v Benešově působící ing. Václav

Kurz, diplomovaný sládek a pozdější ředitel Vědeckých ústavů pivovarských. Pivovar v Benešově se tak na mapě tehdejších československých pivovarů skvěl barvou vpravdě nepřehlédnutelnou a jeho důležitost podtrhl i v něm a na Konopišti konaný první Celostátní sjezd českých sládků. Akce, probíraná na stránkách všeho odborného i běžného tisku, proběhla v roce 1938. Tou dobou sládek Krajný vařil i tmavý speciál, pivo *Diplomat*.

Václav Vlček převzal úlohu benešovského sládky „protektorátního“ a už ve druhém roce své nové funkce se do historie pivovaru zapsal překonáním hranice 100 000 hektolitru ročně svařeného piva, což se do konce nacistické okupace opakovalo celkem třikrát – nejvíce Benešov vystavil v roce 1943, a to 123 463 hektolitru piva. Pivovary ve státní správě tehdy kuriózně prosperovaly, ale – jejich pivo se pivem nazývalo jen skrze původ, když válečné podmínky a surovinové přiděly umožňovaly vařit jen slabě alkoholická díla, navíc ještě rozředovaná vodou. V průběhu protektorátu i v Benešově bděli nad správou a pivovarskou výrobou Němci – Franz Wollrab a Ernst Bauer, kteří

dne 190

Tabule dne

piva :	hektolitru				L
	2/1	1/1	1/2	1/4	
na kvasnicích					
stáčeného					
ležáku					
černého					

Pozn. _____

Podpis _____

Při pohledu na objednávkový list (původně barevnou litografii) pivovaru „Jeho c. k. Výsosti...“ si člověk může připomenout pasáž z jedné básně francouzského poety Guillaumea Apollinaira o tom, že „v jedné hospůdce na kraji Prahy, řuži mi na stůl dali“ (ať promínou literáti možná ne úplně přesné znění daného úryvku). Ona dáma totiž, i když nepřírozeně vbíhá na peron vstříc právě příjezděcímu vlaku a nesoucí žíznlivým pasažérům jistě „pravé benešovské“, má tu řuži dokonce v puse. Prostě, k zulíbání! Člověk by si hned též jedno objednal. Mimochodem, což takhle dát si pivo „na kvasnicích“, nebo žejdák „stáčeného“ (miněno patrně výčepní pivo), či snad černé? A pak že závěrečná éra rakousko-uherského mocnářství byla prohníla... (archiv autora).

jsou uváděni u naprosté většiny pivovarů pod patronací Protektorátu Čechy a Morava.

V prvních letech po osvobození Československa přešel pivovar v Benešově (ač stále ve státním majetku) pod Ústřední ředitelství státních lesů a statků v Praze. Následně, roku 1948, vznikl národní podnik Středočeské pivovary, v jejichž svazku Benešov setrval po dobu čtyřiceti let, když mezitím krátkodobě byl v působnosti n. p. Benešovské pivovary. Pevně ustanoveným „Středočechem“ se Benešov stal (i s nadřízeným podnikem ve Velkých Popovicích) od roku 1956.

Posledním „státním“ sládkem v Benešově byl František Oliverius, roku 1949 následovaný epizodně Ladislavem Klemšou, aby v roce 1950 tuto funkci nastoupil Jan Hanus, který v pivovare strávil osmnáct let. Byl to on, starý praktik s praxí v pivovarech Kamenice nad Lipou a Svijany, za něhož benešovský pivovar v podstatě pravidelně překračoval stotisícovou hranici výstavu a v závěru jeho působení se produkce zastavila na samém prahu dvoustetisícovky. Pivovar, postupně se osamostatňující zavíráním okolních pivovarských podniků, byl následkem rozšiřování výroby a v rámci mu poskytnutých fi-

nančních prostředků rekonstruován a modernizován. V letech 1960–64 byl podnik řízen Krajským národním výborem – v této době došlo k přestavbám spilky a sladovny. Zároveň byly pod správu pivovaru převedeny odloučené sodovkárny v Benešově a Vlašimi, později výrobně začleněné do vlastního závodu. Produkci nealkoholických nápojů se benešovský pivovar zabývá dodnes.

V roce 1965 začala výměna dřevěných ležáckých sudů ve sklepích za ocelové tanky (dokončeno roku 1969), dále byla rozšířena spilka a zřízena nová filtrace. Do provozu přišly první hliníkové sudy. Za dalšího sládky, Valentina Dostála, inovační práce pokračovaly – do funkce byla uvedena nová lahvovna a roku 1972 ukončen provoz ještě původních chladicích štoků, když jejich práci zastoupila vířivá kád'. Od roku 1969 se roční produkce přehoupla přes 200 000 hektolitřů piva. Dostál též varil občasný speciál, čtrnáctistupňový *Blaník*. V polovině sedmdesátých let byly ve sklepích instalovány kombi-tanky a uskutečněna rekonstrukce chlazení. Následovaly realizace přestavby spilky (nové kvasné kádě z nerezového materiálu), koupě EK filtru a přeměna otopu kotelny na mazut.

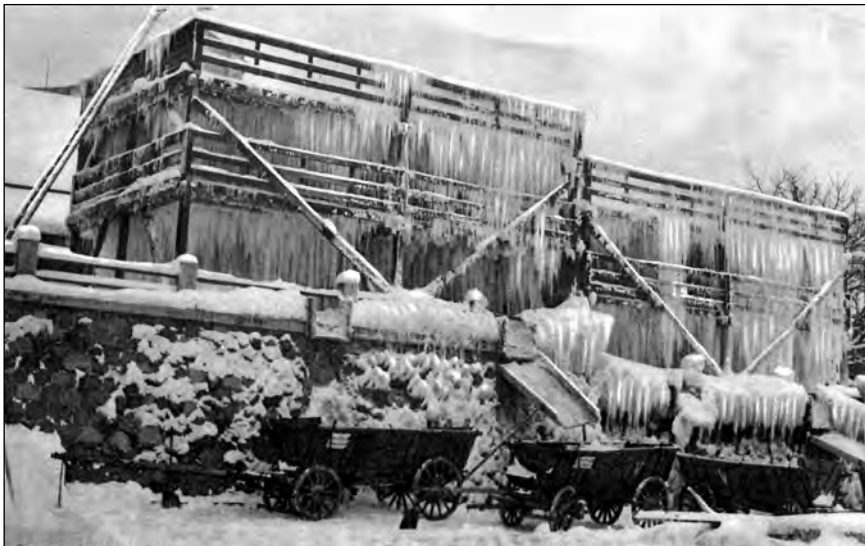
Tyto a další rekonstrukce umožnily pivovaru začít s exportem, který se uskutečňoval od roku 1981 (především do Maďarska). Plánované investice však už nebyly realizovány a Benešov rychle šel k současnosti. Po rozpadu svazku Středočeských pivovarů byla v roce 1992 založena akciová společnost Pivovary Bohemia, a předtím umrtvovanému podniku tak byl dán nový impuls. Rozsáhlé a do té doby snad ani nevídané investice (rekonstrukce varny a sladovny, koupě a spuštění nových stáčecích linek s pastérem a kartonáží, zavedení sudů typu KEG atd.) vyvrcholily zavedením nové obchodní značky *Ferdinand*. Ve stejném roce 1992 docílil pivovar Benešov, jako člen výše zmíněné akciové společnosti, svůj dosavadní rekordní výstav – 233 712 hektolitřů piva.

Jak přišel na svět *Ferdinand*? Pravda, žádný zvláštní nápad – vždyť se spíš jedná o navázání na tradice a poctu zakladateli dnešního pivovaru, ale přesto mělo zavádění nové značky svůj vývoj, klasicky dotvářející dobu. Zde si autor neodpustí osobní glosu. V roce připomínky devadesátí let pivovaru (1987) přišlo se s vizí jubilejní etikety a již tehdy, při soudružském setkání mne jako výtvarníka s pracovníky pivovaru, přišlo na přetřes pojmenování „*Ferdinand*“. Doba však nebyla ještě patřičně zralá, komunistický režim sice dožíval, ale dokázal stále kopat a habsburský hodnostář na pивní etiketě? Tehdejší benešovský ředitel Brož se přímo vyděsil, zatímco sládek Peklo se „pekelně“ smál. Tenkrát z „*Ferdinanda*“ nebylo ještě nic, nápad však neusnul a od roku 1992, jak vidno snad nejdůležitějšího (po zakládajícím) v celé historii benešovského pivovaru, je zde *Ferdinand* v plné síle, za což je třeba poděkovat tehdejšímu vedení podniku, jmenovitě Lubomíru Hubáčkovi jako řediteli, Jarmile Šolarové za obchod a ekonomickou stránku věci a sládkovi Václavu Kordovi... Svou skromnou hřivničku přidává i tvůrce těchto řádků, jakožto spoluautor značky a výtvarník, který dal dávnému a kdysi v Čechách nepřiliš oblíbenému aristokratovi podobu.

Benešov je dnes soukromým pivovarem (společnost s ručením omezeným) regionálního charakteru a působností, byť se s jeho pivem můžeme setkat i v jiných krajích než jen ve středočeském. S ročním výstavem, pohybujícím

„Tak nám ten pivovar zestátnili, paní Müllerová.“ Touto parafrází z nezapomenutelného románu Jaroslava Haška o „dobrém vojákovi Švejkovi“ lze uvést jiný reklamní pohled na benešovský pivovar, který pochází ale už z doby takzvané předmnichovské republiky. Původně letecký záběr na město byl stylizovaně upraven do zvýraznění pivovarského podniku, zatímco jeho okolí bylo upozaděno. V popředí, níže při okraji, je dvěma hvozdy uvozen původní pivovar, na konci 19. století upravený a rozšířený na sladovnu. *Ferdinandovský* pivovar, v celé své šíři i hloubi, sledujeme ve středním plánu snímku (archiv autora).

Pivovar Benešov a s ním i jedna, dnes už v podstatě neexistující výjimečnost – příprava přírodního ledu na primitivním, nicméně originálním zařízení. V zimě, na předem postavenou dřevěnou konstrukci z planěk a trámů, se pomocí hadic nastříkala voda v malých dávkách. Po jejím zmrznutí a přeměně na led se tato, pro pivovary i hostince životně důležitá surovina, sklepávala a nakládala do vozíků. Led pak putoval do pivovarských lednic. Benešovský pivovar měl sice už v čase pořízení reprodukováného snímku (kolem konce 2. světové války) umělé chlazení, ale led byl dodáván i s pivem do již zmíněných výčepů a restaurací, přičemž pokud byla příhodná zima, dalo se na něm i vydělat (archiv autora).

se ve výši 120 000 hektolitřů piva, má stále funkční vlastní humnovou sladovnu a jeho současnou pivní specialitou je polotmavý ležák *Sedm kulí* – pojmenováním opět vycházející z ferdinandovské tradice. Sládkem toho času v Benešově činným je od roku 2001 zde působící Milan Bílek

Dějiny opsaly kruh a nyní se zbývá zmínit o podniku, který současný benešovský předjímá a svým způsobem i podnítl jeho existenci – konopištském pivovaru. Dobu jeho vzniku spíše odhadujeme, ale jistotně byl ve funkci v roce 1569, kdy konopištskému panství vládl Jan ze Šternberka, syn Adama, jinak nejvyššího komorníka Království českého. Předpoklad, že mocný a bohatý pan Adam, navíc známý svým kladným vztahem k hospodaření na vlastních statcích, by neměl na Konopišti dřívější pivovarský podnik, se zdá být bezpředmětný. Nicméně, důkazy chybějí.

Význam konopištského vrchnostenského pivovaru výrazně stoupl až po třicetileté válce, kdy zanikly všechny pivovarské podniky benešovské a přípravu piva cele převzali majitelé zboží, v té době prezentovaní Václavem Mich-

nou z Vacínova. Dalšími vlastníky Konopiště s pivovarem a sladovnou byli od roku 1673 Sinzendorfové, následovaní hrabaty z Vrtby. Za Františka Václava,

Něco ze současnosti – benešovská varna (ovšem sloužící již drahnou řádku let) v pohledu z jejího horního peronu. Vlevo dole část korýtka pod scezovací kádí, před ním rmutovací kotel a v pozadí mladinová pánev (foto autora, 2004)

v polovině 18. století, svařoval vrtbovský panský pivovar na Konopišti ročně téměř 4 500 hektolitřů piva – již z tohoto číselného údaje číší síla a produkční schopnost pivovaru, který neměl tehdy v širokém okolí kvantitativního soka. Výkonnějšími pivovarskými podniky, toho času Berounského kraje, byly pouze vysokochlumecký (ale společně se Sedlčany) a dobříšský. Konopištský výstav odpovídal velikosti panství a moci jeho majitelů, navíc byl podpořen nemalým odběrem piva benešovskými hostinci. Vysokou produktivnost si pivovar na Konopišti udržoval ostatně až do samého závěru své činnosti.

Rokem 1830 staly se novými vlastníky Konopiště Lobkovicové, ne však z nedalekého Vysokého Chlumce, jak by se dalo předpokládat, nýbrž vedlejší větve rodu pocházející z Plzeňska. Za Lobkoviců byl pivovar na Konopišti přestavován a rozšiřován – na prahu sedmdesátých let 19. století vystavoval už přes deset tisíc hektolitřů piva za rok, jednotlivé várky činily 45 hektolitřů horké mladiny. Pivovar však byl zařízen stále ještě jen na ruční pohyb. Sládky zde činnými byli (patrně bratři) Karel a Antonín Rosolové, oba už dříve pracující v lobkovicích službách (Karel Rosol přišel na Konopiště z jiného pivovaru téhož rodu – z Křimic u Plz-

ně). Tentýž byl zároveň i posledním konopišským sládkem pivovaru, od roku 1887 vlastněného už nám dobře známým arcivévodou Ferdinandem d'Este.

Habsburk měl tak v držení oba pivovary – benešovský i konopišský a bylo jen krátkodobou otázkou „kdo z koho“. Zajímavé srovnání výkonnosti obou pivovarských podniků přináší data z výrobního roku 1888/1889, kdy starší a jistě zastaralejší pivovar na Konopišti svařil a vystavil 17 898 hektolitřů piva (což znamenalo 74. příčku v pořadí tehdy činných českých pivovarů), zatímco v Benešově se vystavilo jenom 12 409 hektolitřů (příčka stošestnáctá). Součet obou produkcí řadil by arcivévodské pivovary suverénně do první třicítky pivovarských podniků české země – mimo jiné i před Krušovic, Český Krumlov, Hradec Králové apod. Ferdinandovské pivovary stály tenkrát bok po boku ještě zánovnému ringhofferovskému podniku ve Velkých Popovicích.

Rukou nedílnou vládl tehdy jak Konopišti, tak Benešovu už zmíněný sládek Karel Rosol, a přestože ekonomické stimuly i sympatie se zdály být na straně konopišské, vše nakonec dopadlo jinak. Události následné však už není třeba opakovat – příprava piva na

Konopišti ustala rokem 1897 a pivovar spolu s celým hospodářským příslušenstvím velkostatku (kromě něj tu stály i cukrovar a vinopalna) byly vzápětí zbořeny. Páně Ferdinandův výhled na krajinu pod zámek se sice vylepšil a nebyl již stíněn komíny, ale nám beze stopy zmizel pro Benešovsko kdysi přímo nezastupitelný pivovarský podnik vysoké úrovně.

Z konopišského pivovaru nenajdeme už nic, jen místo, kde se po řadu století nacházel a které je zastavěno současnou budovou restaurace. Alespoň to. Někdy svědky dávné existence pivovaru jsou jen hráz rybníka s předpokládanými a zavezenými sklepy, které měly být vykuté do stráně směrem k vyvýšenému zámku.

BEROUN

Počátky města jsou dokladovány k roku 1088, kdy v místě říčního přechodu cesty vedoucí z Prahy do jihozápadních Čech stávala osada příznačně pojmenovaná Brod. Tady je nutno podotknout, že tehdy budoucí Berounem ještě neprotékala řeka Berounka, ale její starší jmenná podoba, Mže. Ves byla dále připomenuta v roce 1179. V šedesátých letech následujícího věku tu Přemysl Otakar II. založil trhovou ves, dobově německy nazvanou Bern, latinsky pak Verona. Otakarovým synem a králem Václavem II. bylo později v blízkosti původních vsí vyměřeno a nově vysazeno město, ohrazené hradbami a nadané staroměstským právem. Akt proběhl v roce 1295 a tento letopočet je brán nejen za datum vzniku královského města Beroun, nýbrž je i datem, od kterého se odvíjí historie berounského pivovarnictví. Staroměstské právo totiž obsahovalo i právo mílové, jež zakazovalo vaření a prodej piva do vzdálenosti jedné míle od příslušného města.

Patrně už ve 14. století stával v Berouně pivovar, jenž je připomenut k roku 1407 při prodeji rychty „s pivovarem“, nacházejícími se tehdy na místě dnešní radnice na východní straně náměstí. Prapůvodní berounský pivovar je tudíž nutno hledat zde, při radnici. Další jeho připomínkou je žádost zdejších měšťanů o potvrzení mílového a várečného práva, odeslaná v roce 1437 císaři Zikmundovi a jím kladně vyřízená.

Pivovar při radnici nebyl jediným pivovarským podnikem ve městě. Další se nalézaly v dnešních ulicích Pivovarské, České a Zákostelecké, kromě toho měla obec i vlastní sladovnu. Klasická roztržitost várečenství do více podniků vedla i v Berouně k nutnému sjednocení pivovarské činnosti pod společný pivovar. Ten byl zřízen v roce 1564, jeho várky se děly ve vlastní správě právovárečníků, kteří se v nich pravidelně střídali. Vlastní várky tak činil najatý člověk, sládek. Jím připravené pivo šenkovali várečníci sami každý ve svém domě, ale existoval též výčep obecní, jenž byl přímo v radnici. Pivovar zřejmě brzo kapacitou nepostačoval, a tak byl v roce 1580 přikoupen další dům a v něm zbudován pivovar, jehož produkce byla určena pro berounská předměstí a do okolních vsí. Tento pivovar vařil taktéž pivo deputátní.

Jak město rostlo a přibývalo domů, zvyšovala se i spotřeba piva. Objevovaly se i nároky nově osedlých měšťanů, kteří nevlastnili právovárečný dům, ale chtěli se na výnosech z pivovarnictví podílet. Várečenství se v Berouně, jako v jiných městech, vztahovalo pouze na domy, nikoli na jejich vlastníky. Za této situace vznikaly ve městech časté spory, ale v Berouně se vše vyřešilo v podstatě nehašteřivým rozdělením várek na obecní a sousedské. Tak od dvacátých let 17. století rozlišujeme ve městě várečenství činěné v městských prospěch a právoplatné pro varný dům, který byl v městských knihách řádně dokladován a evidován. K posouzení rozdílu mezi várkami postačí měnit se počet domů – zatímco právovárečných bylo k roku 1654 padesát, ostatních se k témuž datu uvádělo stodvanáct. Uváděno bez berounských předměstí, kde byl nepoměr mezi várečnými a zbylými domy jistě ještě markantnější. Navíc, postupem let nevárečných domů i nadále přibývalo, zatímco počet domů s várečným právem se ustálil na konečných dvaasedmdesáti.

Z těchto důvodů stoupal počet obecních várek, a tím i výstav pivovaru, který se na počátku 18. století uváděl již pouze jeden. Bylo však zřejmou berounskou specialitou, že ač jeden pivovar, jeho provoz byl rozdělen do několika částí od sebe vzdálených třeba i přes půl města. Posudme sami – varna bývala v domě dnešního čp. 180 v Pivovarské ulici. Při varně byla i studna, odkud

Na pohled nijak zvláštní, doslova obyčejný dům v Pivovarské ulici číslo 5, a přesto v něm býval původní berounský pivovar tamních právovárečníků – přesněji řečeno pouze varna (foto autora, 2004).

Dobová pohlednice berounského měšťanského pivovaru, určitě jedna z vůbec nejstarších. Zachycuje podobu právovárečného podniku ještě před jeho následnými dostavbami a rozšiřováním. Zaujme především středový blok se sladovným hvozdem a dvěma k němu přidruženými komíny. Varna byla k udané budově sice těsně přisazena, ale sousední chladicí štok stál tehdy (před rokem 1900) kolmo k ní. Rozsáhlý blok spilky a sklepů s již existující mohutnou lednicí uprostřed byl oproti jádru pivovaru méně členěn a jednoduše proveden (archiv autora).

se brala voda. Rozpracovaná várka se převážela na zakvašení do spilky, která se původně nacházela ve staré radnici a teprve později byla z kapacitních důvodů přeložena do zadních místností nynější restaurace Český dvůr. To už bylo k varně přece jenom blíže. Rovněž sklepy bývaly kdysi pouze v radnici, ale kvůli jejich častému zaplavití vodou při povodních bylo pro ně nalezeno místo v zadním traktu domu čp. 96, řečeného „u Grünwaldů“ pod Hořejší branou. V tomto domě bývala též sladovna s dvojítm humnem, hvozdem a sýpkou. Součástí nových sklepů staly se posléze i lednice. Sládek pak bydlel v zadním traktu radnice, kde byl i obecní šenk. Těm aby se pak uběhal, když měl povinnost dohlížet na zdárně probíhající výrobní proces...

Pivovar berounského právovárečného měšťanstva vykazoval v roce 1713 zisk 384 zlatých, což v přepočtu 48 krejcarů za jeden vystavený sud znamená výstav přibližně 1 800 hektolitrů piva. Notně sníženou produkci uvádí terziánský katastr v polovině stejného století – pivovar tehdy vařil necelých 1 500 hektolitrů piva ročně. Výstav však stoupal a na konci 18. věku se v Berouně uvařilo na tři tisíce hektolitrů piva ročně. V těžké době však fatic-

ky zaniklo mílové právo a do města proudilo pivo z okolních, převážně feudálních zdrojů. Berounské pivovarství se ocitlo v krizi.

Její hlavní příčinou byla především zastaralost pivovarských provozů, navíc, stále nepochopitelně rozčláknových a neproduktivních. Pivovar už ani nebyl veden právovárečníky, nýbrž byl pronajímán, a tak ani nebylo divu, že se v berounských hostincích čepovalo třeba nižborské, tetínské, poučnické pivo... Bilo se na poplach, neboť ještě nikdy nebyla dávná berounská pivovarská tradice tak blízko přerušení, jako v první polovině 19. století. O novém pivovaru se sice uvažovalo již kolem roku 1820 (podnik měl stát pod Městskou horou), ale ze záměru sešlo. Na další projekt se čekalo přes čtyřicet let, ale plán vystavět pivovar v centru města (psalo se o místě v dnešní České ulici) se též nedočkal realizace, až... v roce 1870 byly zakoupeny volné pozemky na severní straně města, při pravém břehu Berounky, a tam se v dalším roce započalo se stavbou, o rok později dokončenou. V březnu roku 1872 se tak konala první slavnostní várka nového „Pivovaru právovárečného měšťanstva v Berouně“, jak zněl plný název firmy, zanesený do obchodního rejstříku.

Pivovar ve svém počátečním období produkoval do 10 000 hektolitrů piva ročního výstavu, což byla i jeho kapacita. Skládal se ze dvou bloků, k sobě pra-

Pozdější pohlednice zobrazuje měšťanský pivovar v Berouně v již přestavěné podobě. U varny už vidíme od budov odsazený a jednotný komín, vztyčený z nízkého přístavku kotelny se strojovnou. Komín v prakticky nezměněné podobě lze pozorovat i dnes, jak ostatně dokládá současná fotografie zaniklého podniku. Chladicí štok pak byl na rozdíl od minulosti zařazen do jedné linie s varnou. Lednice byla opatřena unikátním dopravníkem na led, protínajícím pivovarský dvůr a končícím až na břehu Berounky. Pohlednice pochází z doby krátce před první světovou válkou (sbírka Romana Kučery).

A konečně berounský pivovar dnešními očima. Nejbližší je zachycena sladovna s dominantním hvozdem (již bez koncového párníku), vlevo za komínem je nová varna – po skončení pivovarské činnosti byl její prostor upraven na kotelnu stáčirenských provozů. Hranolovitý komín je tak novodobým doplňkem, který nemá s původním pivovarem nic společného (foto autora, 2003).

vouhle připojených. Jeden obsahoval sladovnu s humny a hvozdem, druhý byl tvořen varnou (ručně provozovanou a varem 44 hektolitřů), chladicím štokem, spilkou a sklepy s lednicí. Začátky tudíž vskutku skromné, však také nový berounský pivovar okolní konkurenci příliš nezaskočil a v téže době přestavované pivovary v blízké Litni či Suchomastech si s jeho produkcí příliš hlavy nelámaly a své pivo do Berouna vozily o sto šest. Avšak, všeho do času – ten pracoval pro Beroun.

Prvním sládkem a nájemcem berounského pivovarského novice byl pan Sebastián Zachar. Od roku 1896 byl pivovar po letech opět veden ve vlastní režii právovárečnicků. Po průběžných rekonstrukcích a modernizacích jeho produkce dostoupala až k hranici 20 000 hektolitřů vystaveného piva za rok. Pohoda varny už obstarávala pára a var se oproti původnosti zdvojnásobil na 90 hektolitřů vyražené mladiny. K novým lednicím, které se staly dominantou zadní části pivovaru, přibyl v roce 1904 pro berounský pivovar charakteristický dopravník ledu, vedený od Berounky přes dvůr přímo k násypkám nad lednicí. V období krátce před první světovou válkou, za sládky Václava Dvořáka, tak zažíval své první vrcholné období, korunované rekordním výstavem z let

1907/1908 a vyčísleným hodnotou 20 790 hektolitřů piva.

Na druhý výkonnostní předěl si pivovar musel počkat přes dvacet roků. V letech 1928/1929 (už za provozu zbrusu nové varny) vykázal tehdejší sládek Josef Maier výstav 30 990 hektolitřů piva. Berounští právovárečníci už se více od svého pivovaru nedočkali. Ten sice fungoval i nadále velice zdárně, ale doba se počala vyvíjet v jejich neprospěch. Po krušných protektorátních letech přišel rok 1945 a s ním i nucená správa, následovaná znárodněním berounského pivovaru v roce 1948. Vedení podniku převzal jeho dlouholetý zaměstnanec, dělník František Souba. Berounský pivovar pak prošel řadou reorganizací – přes národní podniky Brdské pivovary, Berounsko-Rakovnické, Krušovické až po Středočeské, ve kterých setrval až do svého zániku v roce 1978.

Pivovar, který postupem let stále více profitoval na rušení okolních a kdy si též konkurenčních pivovarských podniků, se nejen udržoval a modernizoval (ovšem jen „přiměřeně“), ale i produkčně stoupal. Jeho rozhodnou, ale už nikdy nepřekonanou metou byl rok 1966, kdy vystavil 89 467 hektolitřů piva. Nutno však připomenout, že se tak stalo i přičiněním „shora“ přikáza-

ných dodávek na Slovensko, kam v té době odcházelo nezanedbatelné množství piva především z menších českých pivovarů.

Nicméně, konec byl v dohledu, ať si to kdokoli připouštěl, či ne. Zaměstnanci ještě bujaře oslavili stoleté trvání svého pivovaru, ale již o šest let později bylo všechno jinak. O pivovar, jenž byl shledaný náhle „neperspektivním“, projeví zájem pivovary z Plzně. Berounský podnik byl v roce 1978 zrušen a jeho objekty posloužily Západočechům jako stáčírna a sklad jejich piva. Hledá-li někdo prapříčinu trvalého náporu plzeňských piv na Prahu a střední Čechy, najde ji v Berouně... Jenže i této druhotné náplni bývalého berounského pivovarského podniku odzvonilo, pivovar je v podstatě opuštěn a jeho objekty čeká ne zcela perspektivní budoucnost.

Jádro berounských piv tvořila klasicky česká světlá desítka, ale místní specialitou byla čtrnáctka *Klepáček*, jejíž pojmenování vzešlo ze staré pověsti o dobrodinci hlídajícím berounský poklad a ohlašujícím se klepáním. Piva měla ochrannou značku *Berounský Medvěd* a vařil jej dlouholetý a těž i poslední zdejší sládek Jindřich Zachariáš. V posledním období činnosti přišel pivovar na trh, právě na popud sládky, se světlým, 11° pivem *Zlatý kůň* – potíže s jeho prosazením skrze obstrukce z nadřazených míst už avizovaly brzký konec pivovaru. *Zlatý kůň* jakoby převzal antickou úlohu koně trojského...

Budovy pivovaru lze (zatím) vidět na severní straně města, při pravém břehu Berounky a pod rovněž nevyužívanými kasárny. Pivovar je tvořen dvěma základními bloky sestavenými do tvaru písmene L. V místě spojení obou křídel se nacházelo jeho jádro – varna se strojovnou a dalším příslušenstvím. U varny je ještě patrný zbytek původního varního komínu, částečně zapuštěného do zdi krabicově pojedené budovy. Varna je vnitřně předělána na později zde vzniklou kotelnu, sloužící už k potřebám stáčírny. Dle zvěstí prý byla železná, dvojnádobová a na přímý otop.

Od varny směrem k řece (východně) ubíhá křídlo sladovny se zahloubeným humnem – už dost moderně pojedeným a architektonicky ne příliš výrazným. Oproti zvyklostem je spodní humno přímo spojeno s navazujícími sklepními prostory. Při sladovně, v ri-

zalitní nástavbě, byl umístěn hvozd – poměrně malý a dnes již skoro neznatelný. Přízemí a patra sladovny vyplňovaly sklady obilí, posléze kanceláře a sklady materiálu pro stáčírenský provoz.

Druhé pivovarní křídlo je monolitní budova značného rozsahu. Dominantu vytváří bývalý chladicí štok, jenž je k „chladnému hospodářství“ stavebně nadsazen. Po zániku pivovaru se z něj staly kancelářské místnosti. Níže pod štokem a až pod jeho podlahu, zasahuje vpravdě obrovitá lednice, která zaujímá podstatný střed celého bloku. Právě k ní byl kdysi veden mostovitý dopravník, kterým se v Berounce nalámané ledové plotny dostávaly k šachtám, samospádem se rozbíjely, a pak rozhrnovaly po kobkovitě ledniční místnosti. V přízemí druhého pivovarského bloku bývala spilka a zároveň sklady a stáčírny piva – myšleno původního pivovaru. Nedávné stáčírenské účely jsou dokladovány novodobou přístavbou, zřizovanou již druhotným vlastníkem objektů, plzeňskými pivovary. Spilka i staré stáčírenské provozy jsou skoro k nepoznání nově upraveny – ve spilce se dochovávaly přetlačné tanky z dob jen nedávno minulých. Sklepy by si zasloužily samostatné pojednání a spolu s lednicí jsou i nejhodnotnější reliktem pivovaru. Rozeznáváme zde dvě vývojové etapy – sklepy původní z dob založení s již zmíněnou lednicí, dále pak sklepy pozdější a související s postupným rozšiřováním podniku. Sklepy i nyní obsahují zbytky technologie (kombi-tanky). Prostory jsou však již delší čas opuštěny (dílem od zániku pivovaru), zvláště nihilisticky potom působí a depresivní vjem vytváří prázdná a až neuvěřitelným nepořádkem se vyznačující sklepní „tepluška“, též po pivovarsku salapika...

Pivovarské objekty jsou dnes v soukromém vlastnictví a jak již řečeno výše, čeká je kdoví co. Snad tu má vzniknout sportovní a relaxační středisko – něco zůstane zachováno, ale větší díl s určitostí podlehe demolicí. Vyberme si.

Rodinný pivovar Berounský Medvěd

Na to, aby se nad městem opět klenulo pravé a nefalšované pivovarské nebe, musel Beroun čekat rovných dvacet let. A také se musel změnit režim, jehož předchozím zásahem přešlo zdejší pivovarnictví do pokleslé formy stáčíren

a pivních skladů. Pozapomínané berounské pivovarské činnosti se ujal vzděláním právník a posléze podnikatel v oboru sběru železného šrotu, pan Václav Mayer.

Za místo svého prvotního podnikání si vybral zaniklý berounský cukrovar, ale též zrušený pivovar v městu blízkých Suchomastech – se sladovnou, jejíž humna s hvozdem ještě nevyvanula oděrem donedávna v nich připravovaným sladem, zhotovovaným pro krušovicový pivovar. Mayer (jinak totální pivosladovní samouk) zkusil zprvu „rozdýchat“ suchomastskou sladovnu, ale tento pokus – vinou nedomluvy a opatrností ze strany společníků – ztroskotál, a tak obrátil svou pozornost k pivu. Železný šrot, svážený do shromaždiště a skladových prostor v cukrovaru, mu vnučil myšlenku zřízení pivovaru – ale ne podniku s nablýskanými měděnými kotly a vypulírovanými hejblaty z anticora, nýbrž ze šrotu...

V Berouně, ve vyčleněném místě bývalého skladu cukru, tak vznikl zcela originální minipivovar, řekněme ze „sběrného“ materiálu a z věcí, kterých byl účel odvézt je do hutí k recyklaci či je sešrotovat. Stalo se a rokem 1998 přerušil *Berounský Medvěd* (jak se místní pivo dle tradice opět nazývá a jehož ochrannou značku Václav Mayer vlastní) svůj letitý spánek. Víme sice, že první várky „mayerovského“ piva vznikaly ještě v Suchomastech (viz tam), ale teprve v Berouně jaksepatří zdomácněly a dostaly správný směr a tah.

Základem pivovaru je varna z nešetěného nerezového materiálu, třinádobová a o obsahu 10 hektolitrů horké mladiny. Spodky nádob jsou zazděny do cihlových soklů. Otop je přímý (topí se „sáhovým“ dřívím, při chmelovaru i uhlím), pivo se připravuje dvojrmutově. Suroviny jsou klasické – ječný slad, hlávkový chmel a pivovarské kvasnice, plus pitná a nijak neupravovaná voda.

Na varnu navazují další provozní místnosti s chladicím štokem, spilkou a ležáckým sklepem. Materiálem je opět nerez uniklý před hutnickými pecemi, ale u ležáckých tanků už jsou namontovány moderní ventily, dvířka apod. Zde již dochází ke kompromisu a ne vše staré se dá použít.

Výsledné pivo je zákazníkovi předkládáno buď v pivovarském hostinci (otevřeném od září 2003), nebo „přes ulici“

a stočené do soudků (pivovar má k dispozici i vlastní ministáčírnu) či petlahví, vkládaných při větším odběru do staromilských, dřevěných bas. V současnosti se *Berounský Medvěd* vyskytuje ve dvou sortimentních typech – světlém 11° ležáku a tmavém 13° speciálu. Pivo je připravováno klasickou metodou spodního kvašení a dodávané v nefiltrované, přírodní pohodě s bohatostí vitaminů řady B. Kapacita pivovaru je ročně svařovatelných 2 500 hektolitrů piva, nutno však podotknout, že současná produkce se pohybuje na pětine možnosti.

Začínajícím berounským „novosládkem“ a v jistém slova smyslu pokračovatelem posledního zdejšího „pana starého“ Jindřicha Zachariáše byla žena, vlastně dívka (původně zaměstnankyně a. s. Pražské pivovary), Markéta Šlapánková. Současným sládkem je svérázná postavička Petra Černého, při představování s oblibou své jméno slov-

Na letitou tradici berounského pivovarnictví navázal v bývalém cukrovaru zřízený minipivovar Václava a Hany Mayerových, včetně jimi převzaté značky „Berounský Medvěd“, synonyma města a místního piva. Zde je jeho varna v nezaměnitelně originálním cihelném obezdění a s nerezovými nádobami nad ním. Pravda, blýskavost v použití mědi a mosazi zde chybí, ale původnost ji plně nahradí (archiv autora).

ně převracejícího. Pivovar se nachází v bezprostřední blízkosti vlakového nádraží a firma je zaregistrována pod hlavičkou „Hana Mayerová, rodinný pivovar Beroanský Medvěd“. Zbývá jen dodat, že Hana Mayerová je manželkou zakladatele pivovaru a jeho vůdčího ducha, Václava Mayera.

BOLECHOVICE

Na severním okraji sedlecko-práchecké pánve a jakoby protipolně přes široké údolí Českého Meránu, uzavřeným na jihu Cunkovským hřbetem, leží zasazena do stráně malá ves Bolechovice. Její střed vyplňuje poměrně rozsáhlý hospodářský dvůr se zámečkem a panskou zahradou. Areálu vertikálně vévodí štíhlý komín bývalého lihovaru, pod nímž, poněkud níže, býval pivovar.

Bolechovice jsou doloženy k roku 1381 jako vladický statek. Před polovinou 16. století je tu připomínána tvrz patřící Janu Žehartovi z Nasavrk. Na počátku věku následujícího ji zakoupil Zdeněk Lev Libštejnský z Kolovrat, který bolechovické zboží spojil s panstvím Uhřice, ležícím na opačné straně údolí. Stará tvrz poté zpuskla a zanikla. Oživení přineslo Bolehovicím až století osmnácté. Roku 1704 koupil zdejší statek Tomáš Popovský ze Šarfenbachu, jenž si tu vystavěl skromné panské sídlo. Zřejmě za něj vznikl v Bolehovicích i pivovárek, písemně připomínaný

k polovině udaného století. O tom, že se jednalo opravdu o „pivovárek“, svědčí i jeho produkce, která nedosáhla ani sta hektolitrů uvařeného piva ročně. Bolechovické pivo se zřejmě ani nikam nevozilo – vypilo se v místě. Roku 1774 získal malé zdejší panství Jan Karvínský z Karvíně, statek dále zvelebil a Popovského dům přestavěl na zámček. Pivovar si však v jeho stínu v tichosti a bez okázalosti „pokuřoval“ dál...

Na konci 19. století, kdy měl Bolechovice v nájmu jistý Oskar Mautner, byl pivovar zrušen. Na opačné straně od pivovaru, v zahradě na jižní stráni pod zámečkem, jsou patrné zbytky sklepa neznámého původu. Není však vyloučeno, že mívá určitou spojitost s pivovarem.

BRANDÝS NAD LABEM

Město Brandýs nad Labem, ležící na levém břehu největší české řeky, je oproti pravobřežní Staré Boleslavi (s níž nyní aglomeračně souvisí) sídlištěm mnohem mladším – nicméně v historii našeho pivovarnictví důležitějším a významnějším. Už proto, že tu v minulosti pracovaly dva na sobě nezávislé pivovary, po léta i konkurenční.

Kdysi zde stávala při brodě přes Labě strážní pevnůstka, příznačně pojmenovaná Hrádek. Prvně se připomíná k roku 1290. O něco později tu velmož Jan z Michalovic vystavěl tvrz, která se

stala předchůdkyní pro v následných staletích budovaný hrad, přestavěný nakonec v dnešní zámek.

Roku 1547 získal brandýské panství císař Ferdinand I. a v majetku vládnoucí habsburské dynastie zůstal Brandýs nepřetržitě až do konce feudálního období a vzniku samostatného československého státu. Zdejší velkostatek se zároveň stal základem řady komorních panství ve středních Čechách.

Měštanský (Společenský) pivovar

Na počátku 16. století vlastnila brandýské panství se vsí Johanka Krajířová z Krajku, vdova po Janu Tovačovském z Cimburka. Její zásluhou se roku 1503 Brandýs stal statutárním městečkem a již o tři roky na to přiznala paní Johanka zdejším sousedům právo pivních várek. Rok 1506 je možno považovat za datum vzniku brandýské pivovarnické tradice.

Městečko samo se rychle rozrůstalo a v roce 1581, již za císařské správy, bylo povýšeno dokonce na město. Jedním z ekonomických stimulů, podporujících prosperitu a zvyšující se hodnotu Brandýsa, bylo i místní várečnictví. To probíhalo zprvu klasicky, formou po řadě vedených várek přiznaných jednotlivým právovárečným domům, tzv. střídou. Tento archetyp várečnictví se v Brandýse udržel poměrně dlouho, soudím až do druhé poloviny 17. století, kdy je k roku 1662 uveden již funkční a jednotný měštanský pivovar.

Počet várečníků se udával 73 (v roce 1713), ale kupříkladu k roku 1623 jich bylo pouze 33 – nutno však podotknout, že v této době mohli vařit pouze osoby katolického vyznání. Pozdější měštanský pivovar spravovali nákladníci, vytvářející nákladnický (sladovnický) cech. Nákladníkem byl člověk, jenž nesl náklady spojené s přípravou piva, a nemusel tak nutně být samotným pivovarníkem. Ty si právovárečníci a nákladníci najímali za plat. I v Brandýse se později nákladníci stali právovárečnými měšťany.

Původní pivovar byl zařízen na var 20 sudů (jistotně čtyřvřederních) v dnešní míře řečeno asi 45 hektolitrů. Už od prvopočátku se nalézal při brandýském rynku v Pražské ulici a byl přistavěn k patrně starší obecní sladovně. Ta posléze nesla čp. 89, zatímco pivovar přijal čp. 90. V polovině 18. století svařovalo se v brandýském právováreč-

Část pivovaru v Bolehovicích na Sedlčansku (foto autora, 2003)

ném pivovaru ročně 1 800 hektolitřů piva – mimochodem podstatně méně než v pivovare zámekém, ale více jak v dalším blízkém pivovaru, ve Staré Boleslavi.

Ve starém pivovaru se vařilo přes 200 let. Nebyl to pivovar nijak produkčně výkonný, řadil se spíše mezi podniky malé. Ještě na počátku sedmdesátých let 19. století pohybovaly se jeho roční výstavy okolo 5 000 hektolitřů, s várkami 34 hektolitřů. Zařízení se uvádělo ruční a podnik byl právovárečnický pronajat sládkovi Bedřichu Schönbergovi. Zastaralý a výrobně slabší pivovarský podnik brandýských právovárečníků byl ještě před koncem předminulého věku zcela přestavěn a výrazně zmodernizován. Stavebníkem nového pivovaru byl František de Giorgi, který původní a stárnoucí podnik od právovárečníků odkoupil.

Do nového pivovaru byl zaveden strojní pohon, várky pak činily až 60 hektolitřů horké mladiny, ale nejzásadnější událostí byla změna uživatele podniku, kterým se stala Okresní společenská záložna. Statut pivovaru se tak z měšťanského přetrafoval na „společenský“. Pod touto firmou, později vícekrát slovně upravovanou a doladovanou, byl pivovar veden až do svého znárodnění roku 1948.

Společnost převzala pivovar v roce 1893. O dva roky později se novým sládkem stal Jan Škorpil z Českého Brodu. Za něj byl pivovar dále modernizován, podnik se stal parostrojním a var se zvýšil na 80 hektolitřů vyrážené mladiny. Kapacita pivovaru byla stanovena na 20 000 hektolitřů ročního výstavy s možností navýšení až na 25 000 i více svařených hektolitřů piva ročně.

Již od samého začátku renovace společenský pivovar zcela zastínil činnost svého místního rivala, zámekého pivovaru, a to postupně – zprvu produkoval dvojnásobek jeho výstavy, pak troj, čtyř až pětinašobek. Přesto však oba sokové zůstávali na brandýském pivním kolbišti vůči sobě postaveni až do protektorátní doby. Svou dosavadní pozici ale neubráníl panský pivovárek staroboleslavský, který místní konkurenci podlehl a na začátku 20. století zanikl.

Ve výrobním roce 1910/1911 vystavil společenský pivovar v Brandýse nad Labem 27 986 hektolitřů piva. Podnik, tou dobou už vedený správcem (byl jím

Reklamní pohled a zároveň i objednávkový list Společenského pivovaru v Brandýse nad Labem s jeho vyobrazením. Období vzniku pohlednice spadá do let meziválečných (archiv autora).

původně účetní Valdemar Hanke), si nastavil látku, která byla překonána až o čtyřicet let později – ale již ve zcela jiné době a za jiných podmínek.

Uprostřed prvoválečného běsnění a všeobecné výrobně-obchodní krize odešel sládek Škorpil, nahrazený epizodním Karlem Mrkvičkou. Rokem 1919 nastoupil post dalšího brandýského sládky Rudolf Hrbek. On a Škorpil byli – s odstupem času vzato – nejvýznamnějšími osobami sládkovské profese v novém brandýském pivovaru.

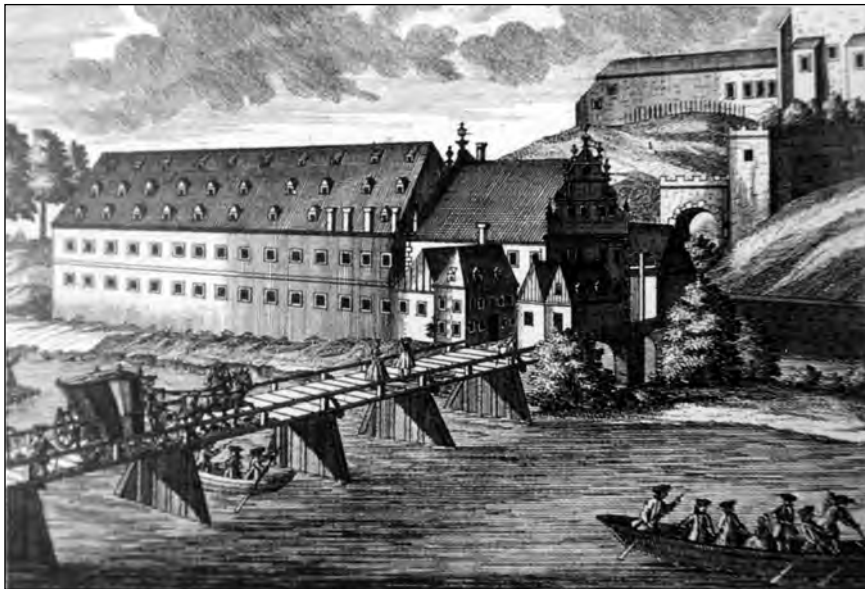
Správcí vedený pivovar administrativně a Hrbkem odborně patřil i v období předmnichovské republiky k velice čilým pivovarským podnikům středočeského regionu. Vystavovalo se ročně kolem 20 000 hektolitřů piva (před velkou hospodářskou krizí i více) a pivovaru se vedlo dobře. Kupodivu i za okupace pivovar neztrácel na síle a produkoval nadstandardní výstavy, až 25 000 hektolitřů. V roce 1943 byl i do Brandýsa vnucenou německou správou dosazen správce Eminger, jehož činnost máme doloženu v celé řadě dalších pivovarů – mimo jiných též v brandýském zámekém, kde i sládkoval.

V roce 1945 byla na společenský pivovar uvalena národní správa, o tři léta později došlo k jeho znárodnění a zařazení do sdružení Polabských pivovarů. Sládkem, který musel projít oběma in-

stitucemi, byl František Kopecký. Brandýs se později stal závodem národního podniku Středočeské pivovary.

Z opačné strany brandýskému panskému pivovaru okázale dominuje sladovnický hvozď s párníkem. Při průjezdu silnicí kolem něj si nelze jeho výrazné vertikály nevšimnout (foto autora, 1985).

Zpodobení vrchnostenského pivovaru v Brandýse nad Labem na mědirytině J. G. Ringleho, vyšlé z kresebné předlohy Friedricha Bernarda Wernera z doby kolem roku 1740. Zvláštní pozornost zasluhuje zdobení a v renesančním slohu provedený čelní štít podniku – spíše jeho představa. Zobrazení pivovaru je výřezem z celkové rozměrnějšího obrazu (archiv autora).

Produktoval konstantně 25 000 a více hektolitrů piva ročně, ale bez výrazných investic rychle zastarával a byl veden k nezvratnému zrušení. Zcela programově. Po „otročíně“ v podobě přesunu piva na v tomto směru strádající slovenský trh (probíhající v šedesátých letech) stal se brandýský pivovar náhle nadbytečný a jako takový byl v roce 1967 výrobně zastaven a jeho provoz ukončen. Jako člověka, který „byl u toho“, jmenujme Bedřicha Krátkého, doposud sládkujícího v Novoměstském pivovaru v Praze.

Aby měl konec pointu, zaniklý pivovar v „krátké“ době ustoupil nově budovanému sídlišti, takže po něm nezbylo zřehla nic. Možná jen číslo popisné 90 v Pražské ulici...

Zámecký pivovar

Paralelně s měšťanským pivovarem vyvíjel činnost druhý brandýský pivovar, zámecký, který měl svůj úvod patrně již v 16. století, kdy se Brandýs stával významným hospodářským střediskem středního Polabí, což bylo umocněno též jeho příslušností k císařským, komorním statkům. Pivovar po dlouhou řadu let sekundoval jinému subjektu zdejšího vrchnostenského hospodářství, podzámeckému mlýnu, s nímž

tvořil sousedskou dvojici. Mlýn, jehož původ je starší a možná i středověký, je i s pivovarem zobrazen na Merianově vedutě Brandýsa a Staré Boleslavi, datované rokem 1640. Pivovar je na obrázku pojednán doslova „kapesně“, když jeho budova, nalézající se přímo pod zbytkem dávného Hrádku, je velice malá, skoro miniaturní. Jelikož byl původní pivovar přisazen těsně k labskému břehu, lze se domnívat, že byl poháněn vodou.

V roce 1628 byl sládkem brandýského panského pivovaru Matěj Kopřiva. Za třicetileté války, roku 1639, pobořili pivovar městem táhnoucí vojáci švédské armády. Podnik načas zanikl a pivo do panských hospod se muselo vozit z přerovského pivovaru, patřícího stejné vrchnosti. Pivovar byl nefunkční ještě v roce 1651, kdy je v městské kronice psáno, že *pivovar jsouc před některým rokem demulírovaný a ruinirovaný, pustý stojí a nemalého nákladu potřebuje*.

K výstavbě nového zámeckého pivovaru došlo krátce po výše uvedeném roce. Pivovar byl vyzdvižen v raně barokním slohu v jedné, kompaktní a vícepatrové budově, zřízené opět v těsné blízkosti labského břehu. Od vody odvrácená strana pivovaru je pak vsazena

do stoupavého svahu protaženého silnicí, vedoucí kolem něj. V důsledku zalomení říčního toku a jej sledujícího břehu, je pivovarský objekt vůči Labi lukovitě prohnut.

Podobu barokního pivovaru známe z další dobové kresby, kterou je rytina F. B. Wernera z poloviny 18. století. Oproti jeho starší podobě zde už pivovar znatelně dominuje a svou monumentálností vytváří působivý pandán výše stojícímu zámku a jeho okolí. Pivovar v téže době (spolu s majetkově příslušným pivovarem v Přerově nad Labem) svařoval dohromady přes 6 000 hektolitrů ročního výstupu, což bylo množství na tehdejší dobu až neskonalé vysoké – i když musíme brát v potaz souhrnný výstav dvou pivovarských podniků. Přitom je jasné, že pivovar v Přerově byl stavebně menším podnikem, takže podstatnou část hromadné produkce spojeného panství vytvářel pivovar brandýský.

Vysokou výkonnost si zámecký pivovar v Brandýse udržoval i v poslední třetině 19. století, kdy byl v majetku Habsburkům příbuzné rodiny velkovévodů toskánských. Pivovar za nich svařoval přes 9 000 hektolitrů piva s várkami 45 hektolitrů. V porovnání s tehdejší měšťanským pivovarem je patr-

Průčelí zámeckého pivovaru v Brandýse nad Labem v podobě téměř současné. Štítu s polovalbou věvodí odstupňovaný varní komín (foto autora, 1985).

ný značný rozdíl ve výstavu – skoro dvojnásobek. I přes značnou výrobní sílu byl pivovar zařízen archaicky na ruční pohyb a toskánská správa jej pronajímala.

Situace se rázem obrátila po přebudování ve městě stojícího právozářného pivovaru, který následně přešel do vlastnictví okresní záložny. Tehdejší nájemce a sládek v jedné osobě, Bedřich Minařík, tak musel řešit předtím neznámé problémy. Odbyt piva zámeckého pivovaru sice zprvu nepoklesl nikterak drasticky, ale předchozí nadprodukce byla ta tam. Navíc, pivovar zastarával i technicky a díky své poloze ve stísněném prostředí mezi zámeckým vrchem a Labem, neměl ani prostor na případné rozšíření. Pivovar bojoval nerovný „mač“ a jeho konkurenční možnosti byly malé. Zbývala vnitřní modernizace – u sladovny byl vyzdvižen hvozď a rozšíření se dočkala varna se zvýšeným varem 72 hektolitrů vyražené mladiny.

V roce 1909 zemřel sládek Minařík a pivovar dále vedla jeho žena Anna Minaříková. Výrobu převzal dosavadní podstarší Dušek. Obligátním poklesem odbytu i výroby stížená a válečnými těžkostmi jen mátožně se prokousávající pivovar převzal roku 1916 Bedřich Minařík mladší, syn předešlého – prozatímně jako sládek a od roku 1920

Sladovna pivovaru v Brandýse, která činnost zámeckého pivovaru ještě nějakou dobu „přečkala“ (foto autora, 1985).

i nájemce. Tou dobou byl už mrtvý i arcivévoda Ludvík Salvátor a brandýský velkostatek s pivovarem a sladovnou se na krátký čas vrátil do vlastnictví habsburského domu.

Po konci první světové války byla na císařský pivovar uvalena nucená správa habsbursko-lotrinských statků, následovalo jeho začlenění do nově vznikajících

státních pivovarů, zahrnujících v sobě podniky patřící předtím Nejvyššímu soukromému fondu nebo habsburskému rodu. Přitom svou „státní“ příslušnost začal brandýský a dříve zámecký pivovar přímo velkolepě, když jeho produkce dostoupala až k šesti, sedmi tisícům vystavených hektolitrů piva ročně. Pak ale přišla velká hospodářská krize a propad nezdravý po celý zbytek trvání předmnichovské republiky. Pivovar zůstal v činnosti ještě v prvních letech další světové války a v roce 1942 dokonce docílil rekord v podobě vystavených 7 088 hektolitrů piva, což bylo nejvíce v průběhu 20. století a milou vzpomínkou na léta dávno uplynulá.

Minařík, jehož rod sládkoval v zámeckém pivovaru bezmála šedesát let, už u závěrečného vzedmutí jím dlouho vedeného pivovaru nebyl. V roce 1940 jej nahradil sládek František Sokol, souběžně sládkující v dalším státním pivovaru v Buštěhradě a též v sousedním pivovaru společenském. Rekordní výstav byl zároveň posledním a další nenásledoval. Zaniklá pivovarská činnost byla následně saturována pokračujícím provozem sladovny. V Brandýse se zároveň zpracovávaly sladové výtazky a sladová moučka. Provoz zpočátku vedl sladmistr Vladimír Volavka.

Zámecký pivovar v Brandýse nad Labem je architektonicky pozoruhodnou

Brandýs nad Labem – dochovaná technologie na varně zámeckého pivovaru (foto autora, 1985)

stavbou se záznamem na soupisu kulturních památek. V nedávné době byl opraven a dostal i nový fasádní háv. Objekt je dnes využíván jako sklad a depozice Uměleckoprůmyslového muzea v Praze. Ryze barokní vzhled pivovaru je doplněn jediným patrným modernizačním prvkem – sladovnickým hvozdem, vystavěným na jižním boku sladovnického dílu pivovaru. Blíže hvozdů, nad vchodem do původních obytných prostor, je kamenná kartuše se záznamem o opravě pivovaru za sládka Josefa Krola v roce 1761. Zvláště působivý pak je západní, průčelní štít – plasticky pojednaný a s kartuší, kompozičně ozvláštněný stupňovitě členěným komínem, vyzdvihnutým přímo z hrany štítu.

V interiérech se zachovala část technologie varny a chladicího štoku. Přízemí je podélně sklenuto na řadu středových pilířů, takže varna, spilka i sladovní humna vytvářejí dvojlodí. Klenby znamenávají křížové a valené – vždy příslušné k danému výrobnímu provozu. V zadní straně sladovny je studna, či spíše cisterna, určená k jímání labské vody. Z pivovaru pod silnicí prochází chodba do sklepů a lednice, které se nalézají mimo, zahlobené do podloží zámeckého vrchu. Do sklepů vede i druhý vstup, patrný ze silnice za pivovarem.

Brandýs nad Labem tak vzbuzuje pocity trochu rozporuplné. Ve městě zbořený a již delší čas neexistující společenský pivovar zamrzí a naopak, skvostný pohled na při Labi ležící a v jeho vodách se odrážející pivovar zámecký zase potěší. Stačí si jen vybrat.

BRNKY

Severně od Prahy, nedaleko Zdib a vysoko nad pravým břehem Vltavy, leží malá a nyní spíše rekreačně využívaná ves Brnky. Zdejší statek se uvádí jako majetek benediktinek od sv. Jiří na Pražském hradě už k roku 1227. Údaj však je falzem, ale už o šest let později je existence Brnek stvrzena jiným, tentokrát pravým listinným dokladem. Církvi, posléze benediktinským mnišům z Břevnova, patřila ves až do husitských dob, kdy ji pod svou správu převzala staroměstská pražská obec.

V polovině 16. století získal Brnky Jan starší Kalenický z Kalenice na Roztokách, za nějž bylo ze vsi utvořeno nevelké panství a šlechtické zboží. K jeho ochraně a sídelním účelům vznikla při starším poplužním dvoře tvrz, v roce 1591 prvně uváděná a právě kupovaná Kunrátem Majerem z Poksdorfu. Tvrz byla později přestavěna v jednoduchý barokní zámek, jehož dokončení provedli další majitelé Brnek, novoměstští jezuité v posledních desetiletích 17. věku. Až později, v polovině století následujícího, je v Brnkách doložen panský pivovar, tou dobou vystavující přes sedm set hektolitrů piva za rok. Jeho nepřiliší proklamovaná činnost končí krátce po roce 1861, kdy se vlastníkem statku stal pražský měšťan Martin Brabec.

I z tak nevelké obce dnes zůstalo stát pouze několik původních domků a z hospodářského komplexu, kdysi zaujímajícího přes polovinu Brnek, se

dochoval až neuvěřitelně zdevastovaný zámek, zralý tak „na odstřel“. Pivovar už ve své hlavní budově není, stával severně od zámku, šikmo k němu orientovaný, při cestě obcí. Lze z něj zachytit jen kus strženého zdiva, terénní otisk a zbytek studny, která byla vyhloubena mezi pivovarem a zámkem. Nicméně, část pivovarských provozů tu lze nalézt. K severnímu průčelí zámku, širěji než zámecká budova, je na terasovitě vyvýšenině přistavěn obdélný objekt, kamennou zdí obrácený k místu bývalého pivovaru. V přízemí stavení, které má barokní charakter, je nízce klenutá místnost, přístupná ze dvora provaleným vchodem. S největší pravděpodobností se jedná o spilku. Při ní širokým ústím dolů spadá chodba do sklepů, opatřená pohodlným schodištěm, které zčásti zasahuje pod těleso zámeckého stavení. Sklepy tu jsou dva – vpravo při vstupu menší, zřejmě skladný, s ještě patrnými kamennými fundamenty na sudy, a vlevo se pak nachází svou velikostí imponující sklep hlavní, ležácký. Oba sklepy jsou obdélného půdorysu, vespod kamenné a ve valené klenbě z cihel. I zde je jasně patrný barokní původ pivovarského příslušenství. Hlavní sklep má v levém zadním rohu větrací šachtu, též asi využívanou pro shoz ledu. Pivovarský původ popisovaných prostor je nepopíratelný.

Žel, jak pustne zámek, podobně se děje i spilce – ale sklepy, pokud je někdo nezasype haraburdím, jsou životaschopné a využitelné. Avšak pro jaký účel, že?

Brnky u Prahy s opuštěným a zdevastovaným zámekem s částmi pivovarských sklepů v předprsni panského sídla (foto autora, 1996)

Jeden ze sklepů pivovaru v Brnkách u Prahy (foto autora, 1996)

BŘEZNO

Původně ves a od poloviny 16. století městečko Březno se nachází necelých deset kilometrů východně od Mladé Boleslavi. První zmínka o něm se váže k roku 1255, kdy je zde uváděna paní Hostilka, vdova po Markvartovi z Března. Ve středověku patřovalo Březno Vartemberkům (jejichž byl pan Markvart předkem) a Lapačům ze Sukorad. Někteří z příslušníků těchto panských rodů vystavěli v Březně tvrz, prvně a zároveň i naposled (jako pustou) zmiňovanou k roku 1544.

V roce 1552 získali Březno Bubnové z Litic. Ti na místě staré tvrze založili renesanční zámek s hospodářským zázemím, jehož součástí měl být i pivovar. Už i proto, že Březno se stalo bubnovským dominiem, zahrnujícím v sobě řadu okolních vsí, osad i samot. Bubnům patřilo Březno po dvě stě let. Až v roce 1751 zdejší panství v dražbě koupil hrabě Jan Adolf z Kounic. V té době už březenský pivovar prokazatelně fungoval, známe i jeho hrubý výstav, který činil 900 hektolitrů piva ročně. V roce 1765 vyhořel bubnovský zámek, a Kounicové tak mohli přistoupit k nákladné výstavbě nového, barokně pojatého sídla. Spolu se zámkem byl zbarokizován i pivovar pod ním. Bohužel, jeho budovu v Březně již nenalezneme. Pivovar byl zbořen už krátce po ukončení své činnosti v závěru 19. století a objekt ustoupil novější úpravě anglického parku. Jak již zmíněno, starý pivovar stával pod zámkem, severně od něj. V parku je po něm lehce znatelná terénní vlna, ve formě protipožární nádrže zůstal zachován i původně pivovarský rybníček mezi zámkem a pivovarem. Severní křídlo zámeckého objektu obsahuje rozsáhlý sklep s vchodem, obráceným k místu bývalého pivovaru – je možné, že tento sklep býval pivovarským.

Kounicovský pivovar v Březně u Mladé Boleslavi vystavoval ke konci svého působení téměř 2 000 hektolitrů piva, při várce 36 hektolitrů místně jistě vyhledávaného moku.

BUŠTĚHRAD

Nejdéle pracujícím pivovarem na Kladensku byl původně panský podnik –

Březno u Mladé Boleslavi – vchod do sklepa pod severozápadním nábrežím zámku. Jediný doložený pozůstatek tamního panského pivovaru (foto autora, 1995)

po léta vlastněný samotnou císařskou rodinou u nás vládoucí habsburské dynastie – pivovar buštěhradský.

Dnešní městečko se nalézá severozápadně od Prahy, v průmyslové krajině na půl cesty mezi Kladnem a Okoří – místy, s nimiž Buštěhrad míval spoustu společných rysů, a to jak majetkových, tak posléze obchodních i politických. Původní název Buštěhradu zněl Buštěves a povstal prý ode jména zakladatele prvotní vsi, jistého Buška. První listinná zmínka o Buštěvsi pochází z roku 1352, kdy obec držel v majetku zámožný pražský patricij František (Frána) Rokycanský, psaný též „z Okoře“. Za něj, popřípadě v době jeho potomků, stála v Buštěvsi už i tvrz, která později připadla k Okoří.

Před polovinou 15. století získali zdejší statek Libštejnští z Kolovrat. Tento rod měl pro rozvoj lokality nebyvalý význam. Libštejnští nechali v místě starší tvrze vystavět hrad, v jehož gotickém zdivu se dosud část původní tvrze skrývá. Nové panské sídlo dalo místu i dnešní pojmenování – Buštěhrad. Další Kolovratové, od konce 15. století již Bezdrůžičtí, dosáhli roku 1497 povýšení Buštěhradu na městečko. Bucov (jak bylo městečko tehdy nazýváno v opONENTURĚ k Buštěhradu jakožto panskému sídelnímu celku) byl králem Vladislavem II. Jagellonským obdařen řadou výsad a privilegií, mezi nimiž nechybělo ani právo várek a pivního šen-

ku. Uvedený rok je tak počátečním datem buštěhradského pivovarnictví.

V roce 1548 bylo kolovratské zboží rozděleno na dvě části, vlastněné bratry Janem a Vladislavem Bezdrůžickými. Při dělení panství už je prvně zmíněn i pivovar se sladovnou a chmelnicí pod městečkem – pivovar s příslušenstvím byl společným majetkem obou sourozenců.

Roku 1566 získal polovinu panství Zdeněk z Vartemberka, manžel Kateřiny Bezdrůžické, dcery zmíněného Jana. Po její smrti v roce 1577 pak převzal zboží sám. Trochu uzurpátorský čin, trvající ale jen tři léta, neboť už od roku 1580 držela tento díl Buštěhradu třetí kolovratská větev, Novohradští. Stále ještě rozdělené panství se konečně scelilo až v roce 1602, kdy oba díly buštěhradského statku vlastnil Jan Novohradský z Kolovrat. K témuž datu se nám zachovala další zpráva o pivovaru, dokonce s jeho přesnější lokalizací – vrchnostenský podnik se už tehdy nacházel pod zámkem, tj. v nepochybně dodnes trvajícím umístění. Nad městečkem se rovněž opisuje chmelnice – ostatně, polnosti si pojmenování „Ve Chmelnici“ uchovávají do dneška.

Majetnictví Kolovratů v Buštěhradě trvalo až do roku 1630, kdy zemřel Zbyněk Novohradský. Ten odkázal panství své ženě, vdově Anně Magdaleně z Lobkovic. Jejím druhým snatkem s Juliem, vévodou sasko-lauenburským,

Pivovar v Buštěhradě v době před blížícím se jeho koncem. Na sebe nasedlané dřevěné sudy čekají na umytí na „vašhauze“, kolečko před varnou právě dokonalo závoz uhlí pod varní kotel... ticho a při nepřítomnosti nikoho z pivovarského personálu jistá nostalgie (archív Michala Jánského).

byl položen základ pozdějšího vlastnictví Buštěhradu Habsburky, kteří měli s vévodským rodem příbuzenský vztah.

Rok 1632 byl pro Buštěhrad zásadním hned ze dvou důvodů – předně už výše zmíněnou změnou majetnických poměrů a dále pak škodou pivovaru, o kterou se přičinili jiní Sasové, tentokrát v protestantském vojsku, kteří městečko vypálili. Poničený pivovar

s náhradní pánví (původní prý Sasové odvezli) již v roce 1633 opět pracoval, jistě pro dobro panství a jeho majitelů, v Buštěhradě však tou dobou nesídlících a žijících v severočeských Zákupech.

Další období běsnění třicetileté války buštěhradský pivovar, zdá se, přežil už bez újmy a k roku 1668 známe i jeho technologické vybavení. Skládalo se

z varného kotle a velkého kotle (dle všeho scezovací kádě). Na spilce tehdy bylo šestnáct kvasných kádí a ve sklepě množství sudů a rozličných džberů a konví. Nad pivovarem se nacházela půda na chmel, ve sladovně byl zmiňován kamenný máčecí štok. Jako sládek se uváděn jistý Eidl.

Nezájem majitelů o Buštěhrad polevil na samém konci 17. století, kdy na popud Anny Marie Františky, velkovévodkyně toskánské (rod z pokračující linie vévodů sasko-lauenburských), byla zahájena výstavba nového panského sídla, barokního zámku, navrženého pražským stavitelem Johannem Heinrichem Klingenleitnerem. Zámek byl v polovině 18. století radikálně přebudován za účasti věhlasného architekta Kiliána Ignáce Dienzenhofera a po jeho smrti Anselma Luraga. Vedle zámku byl přestavěn i vrchnostenský pivovar. Při jeho stavebních úpravách, datovaných rokem 1755, stál druhý jmenovaný a Ital původem, Lurago. Pivovar, v té době už vlastněný Klementem Františkem, vévodou bavorským (další transformace stále rodové poslušnosti s předchozími feudály), vařival v polovině 18. století na 1 500 hektolitrů piva ročně.

V roce 1805 přešel Buštěhrad do majetku arciknížete Ferdinanda Habsburského, pozdějšího velkovévody toskánské. Kruh se definitivně uzavřel v roce 1847, kdy buštěhradské panství přešlo do rukou Ferdinanda V. Dobrotivého a zdejší majetek byl začleněn do komplexu císařských velkostatků. Jejich součástí se stal i buštěhradský pivovar.

Již za prvního Habsburka, k roku 1810, známe i jméno dalšího buštěhradského sládka, kterým byl Josef Berka. V následujícím období byl pivovar vícekrát rekonstruován a od druhé poloviny 19. století i mocně modernizován. Z původně nevelkého podniku se postupně stával dobře vybavený a místně významný pivovar, předurčený k tomu, aby jednou převzal významné postavení ve výčtu středočeských pivovarských provozů, vlastněných Nejvyšším soukromým fondem, tj. císařskou komorou. Růst úrovně a produkce buštěhradského pivovaru lze sledovat od sedmdesátých let 19. století. K roku 1873 je například uváděn výstav bezmála 16 000 hektolitrů piva, když var činil pětadevadesát hektolitrů horké mladi-

ny. Na tu dobu šlo o produkci jistě nebývalou. V nejbližším okolí snesly s Buštěhradem srovnání pouze nové pivovary břeňovských benediktinů v Kročehlavech u Kladna, když více tehdy vařily jen další císařské pivovary – v Jenči a Olovnici. Množstevní skok se musel odehrát mezi léty 1850–70, neboť ještě krátce před polovinou 19. století vystavovalo se v Buštěhradě jen kolem čtyř tisíc hektolitrů piva za rok.

Významným článkem k rozšíření pivovaru bylo jistě zřízení rozsáhlého sklepního hospodářství, zbudovaného opodál vlastního podniku a vhloubeného do stráně nad cestou z Vrapic přes Buštěhrad do Libochovic. Sklepy byly zároveň opatřeny lednicemi a odkvašené pivo se do nich vozilo zprvu v dřevěných „lejtách“, později se čerpalo za pomoci tlakostroje pod zemí vedeným potrubím. Ve sklepech se hotové pivo zároveň filtrovalo a stáčelo. Rovněž rozvoz byl uskutečňován odtud.

Množství svařovaného piva si záhy vynutilo potřebu nových vodních zdrojů, které byly nalezeny u Dříně, lokalitě od pivovaru nepříliš vzdálené. Potrubně vedenou vodou se doplňovaly pivovarské studně. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let 19. věku vystavoval buštěhradský pivovar na 20 000 hektolitrů piva ročně a v té době už splňoval mu danou úlohu prvního císařského pivovarského podniku v Českém království. Buštěhradské vzepětí vyvrcholilo ve výrobním roce 1901/1902, kdy ze sklepů odešlo 24 100 hektolitrů piva.

U nepopíratelných úspěchů a rekordních várek v údobí rovných třiceti let své práce stál buštěhradský sládek Josef Tichý, „císaři pánu“ věrně sloužící v letech 1873–1903. Tichý byl císařským sládkem vlastně déle, neboť do Buštěhradu přišel z Červeného Poříčí, tehdy Korunopoříčí u Klatov, též pivovaru Nejvyššího soukromého fondu. Navíc se zdá, že ono Červené Poříčí bylo pro habsburské sládky tím pravým tavícím tyglíkem jejich schopností a praxe, protože i nástupce Tichého, sládek Čeněk Buk, přišel do Buštěhradu z tohoto pozapomenutého koutu Pošumaví. Za něj, v roce 1905, byla rekonstruována varna, která došla uzpůsobení na ohřev parou. Pohon „parní“ se sice uváděl již dříve, ale zřejmě šlo jen o mechanický pohyb strojního zařízení a ne o vytápění mladinové pánve.

Buštěhradský pivovar s uvozučím hvozdem, ale již bez komínového ukončení (foto autora, 1998)

Var následně činival 75 hektolitrů horké mladiny, což by se mohlo zdát v porovnání s lety předcházejícími krokem zpět. Víme však, že výkonnost parou vyhříváné varny byla podstatně vyšší a velikost kotlů nehrála významnější roli.

I u buštěhradského, stejně jako u všech našich pivovarů, došlo ke kvantitativnímu (ale i kvalitativnímu) zlomu v období první světové války. Rekvizice výrobního zařízení, vojenská služba personálu, nedostatek surovin a konečně i snížená koupěschopnost obyvatelstva – to vše a další nepříznivé faktory přivodily českému pivovarnictví téměř krach. Za posledního rakousko-uherského císaře a zdejšího vlastníka Karla I. se v Buštěhradě uvařilo snad nejméně piva od konce třicetileté války – „celých“ 1 213 hektolitrů... a ještě nevalné jakosti.

Po vzniku Československa byla na císařský majetek uvalena „vnucená“ správa habsbursko-lotrinských statků, zkraje roku 1922 přetransformovaná do firmy Státních pivovarů se sídlem v Beněšově u Prahy. „Státní“ buštěhradský pivovar se rozjížděl jen zvolna, váhavě a těžkopádně. Předválečnou úroveň za celé období první republiky vlastně nejenže nepřekonal, ale ani ji nedosáhl. Maxima v produkci bylo dosaženo kuriózně v prvním roce hospodářské krize, ve výrobním roce 1929/1930, kdy pivovar vystavil 18 776 hektolitrů piva. Určitým pozitivem pak bylo, že tímto

rokem se s místem svého dlouhodobého působení loučil sládek Čeněk Buk, povětivě pracující jak pro Habsburky, tak pro československý stát. Tak i tak, řekněme mu „státní“ sládek. Bukovým nástupcem se stal Antonín Tesař, jenž zároveň uvedl do Buštěhradu předtím dlouho nevidaný úkaz – častou změnu na sládkovské židli.

K jinému, u mnohých pivovarských podniků závist vyvolávajícímu jevu došlo v Buštěhradě za nacistické okupace v letech 1939–45. Pivovar, do něhož byl od roku 1942 dosazen ředitelský dohled v osobě Němce Franze Wollraba (společného pro všechny státní pivovary), doslova „trhal“ rekordy a jeho výstavy daleko přesahovaly kapacitu podniku, která činila 30 000 hektolitrů roční produkce. V roce 1943 bylo dokonce vystaveno 38 924 hektolitry piva a nic na věci nemění fakt, že se vařilo pivo řídké, nízkostupňové a že voda ze studny byla jen převařována na jinou „vodu“, sotva čtyřstupňový „pivolín“. Sládkem zde v tom čase byl ing. Josef Eminger, v jistém slova smyslu pozoruhodná osoba, která měla ve válečném čase opravdu napilno, neboť tento zkušený chemik (vzděláním) měl na starosti hned několik státních pivovarů – sládkoval i v Brandýse nad Labem, Jenči, Křivoklátě a Olovnici, kromě toho v řadě těchto podniků také správcoval. Eminger následně působil v Buštěhradě v období poválečném a dokonce i socialistickém – jako odborník byl zkrátka

Buštěhradské ležácké sklepy s křížem zmíněným v textu o pivovaru (foto autora, 1998)

Závěr jednoho ze sklepních oddělení buštěhradského pivovaru i s ležnicí za ním. Klenby kámen i cihla – obojí ve vzájemné propojenosti a doplnění (foto autora, 2004)

nepostradatelný. Erudovaný pivovarník Eminger zároveň ukončil desetiletí buštěhradského sládkovského „tápání“, když jeho předchůdci (kromě zmiňovaného Tesaře) byli ještě pánové Filip a Sokol.

Vysokou výkonnost si buštěhradský pivovar udržoval i po skončení druhé světové války. Dosavadní Státní pivovary se po únorovém převratu roku 1948 přeskupily do několika národních podniků, neustále reorganizovaných, s nejistou perspektivou. Buštěhrad se v roce 1949 stal závodem národního podniku Rakovnicko-kladenské pivovary. Z celé plejády na Kladensku se tehdy ještě nadcházejících pivovarských podniků byl buštěhradský shledán jako „dále provozuschopný“ a ponechán v činnosti. Takové štěstí už neměly Jeněč, Kročehlavy, Olovnice, Unhošť ani Zlonice..., bráno v abecedním pořadí.

Nejen na úkor v okolí rušených pivovarů však buštěhradský nadále přežíval – důvodem byl i fakt, že jeho provozy vnučená německá správa v protektorátních letech značně zmodernizovala. V pivovare byla zbudována nová spilka, obsahující železobetonové kvasné kádě, sklepy byly vybaveny ocelovými a vevnitř smaltovanými nádobami apod. Často proklamovaná výhoda v blízkosti průmyslového a hornického Kladna byla sice pravdou, ale například kročehlavský pivovar byl též v centru téhož dění a přesto sítím šmahem zrušených pivovarských podniků propadl. Ale i tak se s provozem buštěhradského pivovaru nadlouho nepočítalo, když mu tehdejšími normoplánovači byla vymě-

řena „životnost“ jen do roku 1967. Prognóza však byla „tajná“ a v Buštěhradě o ní nikdo nevěděl.

Od šedesátých let minulého století se Buštěhrad stal závodem národního podniku Středočeské pivovary se sídlem ve Velkých Popovicích. Sládkem pivovaru byl již předtím Adolf Konias, posléze následovaný Václavem Viltm. Přestože vyměřený čas buštěhradského podniku se rychle naplňoval, pivovar si až do posledních dnů své činnosti udržoval kapacitu kolem 37 000 hektolitrů piva ročního výstavu a kromě výčepních piv svařoval i světlou dvanáctku, což bylo u končících pivovarských provozů dosti výjimečné a naději vzbuzující. Produkce ležáku měla zjevnou souvislost s požadavky kladenských horníků a hutníků, kteří coby tehdejší „šlechta“ silnější piva preferovali. I tak se však buštěhradský pivovar propadal – ani ne tolik výrobně, ale pověstí a určitým „antipatriotismem“. Lidé náhle měli k hrdosti na historii, tradice a um svých předků jaksi dále a s podobnými dobovými aspekty, mimochodem zavrženíhodnými, se potkávalo i zdejší pivovarnictví. V souladu s předchozím ujednáním a podle předem vytyčeného plánu (jak komunistický režim přegnantně proklamoval) byla dne 10. srpna roku 1967 v Buštěhradě vykonána poslední várka, kterou vedl už zmíněný Václav Vilt. Konečný verdikt byl vydán k 31. prosinci téhož roku – buštěhradský silvestr byl asi hodně smutný a bez „špuntů“...

V konečném období zásoboval buštěhradský pivovar už jen pět hostinců

v místě, další měl rozesety po okolí městečka a hlavní část své produkce dodával do Kladna – především do tamních hutí. Po Buštěhradě se pivo rozváželo koňským potahem s kočím Obstem. Ten měl zároveň na starosti přepravu umytých sudů z vašhauzu do sklepů ke stáčení a kromě této návahy, o volných chvílích a prostojích, naložil si na valník pár soudků a vyrazil do některé z buštěhradských hospod. Činil tak hlavně kvůli šrůtkám, a tak se často stávalo, že v podvečer se koně sami vraceli do pivovaru s prázdným sice potahem, ale „plným“ a na kozlíku sotva se držícím kočím. Praví pivovarští valaši, co znali cestu domů nazpaměť.

Buštěhradské pivo vcelku bezproblémově nahradily pivovary Staropramen, Kralupy nad Vltavou a Krušovice – omezeně též Holešovice. Jen v letních sezonních špičkách, kdy odtud vzdálené pivovarské provozy samy nestačily pokrýt vlastní odbytový rajon, si Kladenská kolikrát prý nad suchými pípami zavzpomínali na buštěhradské... Budovy pivovaru se staly sklady různých podniků, zařízení bylo rozprodáno (část varny přišla dokonce až do východočeského Broumova-Olivětína), zbytek sešrotován. Vcelku obligátní řízení. Dnes jsou objekty pivovaru ve vlastnictví soukromé stavební firmy, dílem dochází k jejich opravám a renovacím (původní budova sladovny je památkově chráněnou stavbou), část je zatím bez využití – především velice hodnotné sklepy s ležnicemi.

U sklepů se nelze nezmínit o zdejších zvyku, pro dnešní dobu snad už nepo-

chopitelném. Před vchodem do podzemních a chlad vyzařujících prostor stojí kamenný sokl se vztyčeným dřevěným křížem, kam byl pivovarským chasníkem pokládán, pro osvěžení kolemjdoucích, napěněný korbel (postaru zvaný „cambus“). Starostí sklepákovou pak bylo, aby jeho obsah nikdy nevysychal. Kříž jako němý svědek této věru bohubilé činnosti zde stojí dodnes, na rozdíl od korbele.

Samotné sklepy byly v nové lokalitě (staré sklepní hospodářství se nacházelo na opačné straně a rovněž u „svatého“ místa – kapličky, ve strážce pod pivovarskou sladovnou) zbudovány v roce 1873. Skládají se z přístupové chodby, patrně z důvodů izolačních esovitě zalomené a vedoucí do příčné šije, ze které vychází celkem pět sklepních oddělení končících lednicí. Při vstupu do sklepů býval tlakový vzduchový kompresor a v rozšířené části chodby se nacházela stáčírna sudů. Proti ní, v malém výklenku, bývala „salapika“, místo pro odpočinek sklepáků a kancelář sklepmistra. Vybavení sklepů, kamenných a valeně klenutých, se sestávalo z ještě původních dřevěných nádob (na sebe sedlaných sudů – vespod „bodňáků“ a na nich „satlíků“), ale jedno (možná i dvě) oddělení už bylo vybaveno ocelovými ležáckými tanky. Nad sklepy, zahloubenými do terénního vyvýšení, býval sklad prázdných sudů a výtah.

Vlastní pivovar tvořila původně jednoduchá obdélná budova, nacházející se pod hrází rybníka a východně od něj. Při pivovare byl i mlýn, později k němu přibraný. Jižní část objektu vyplňovala sladovna s přízemními humny, k níž byl při rozšiřovacích pracích v druhé polovině 19. století přistavěn mohutný hvozď, architektonicky citlivě propoje-

ný s původně luragovskou stavbou o více než sto let starší. Vnitřek hvozdu už má nový účel (výtahová šachta) a rovněž typické ukončení – párník, již není dochován. Humna, s robustními až valivě působícími klenbami, už neobsahují ani klasický kamenný máčecí štok, jehož funkci zastupovaly již modernisticky pojaté dva ocelové náduvníky. Při humnech se dále nachází příčně klenutý prostor, snad místo původního hvozdu. V letech pozdních zde bývala stáčírna lahvového piva s myčkou, ke které přináležela i umývárna sudů, tak řečený vašhauz. Pivo se do lahvovny přivádělo z přetlačných tanků, umístěných v pivovarských sklepech, a sem se dostávalo za pomoci kompresoru pivovodem, souběžným s opačně vedoucím z pivovaru do sklepů. Vedení piva ve dvou směrech bylo určitým kamenem úrazu v provozu pivovaru a obsluha i čištění ocelových trub si vyžadovaly um, zkušenost a zvýšenou pozornost personálu.

Za sladovnou začíná pivovar středovou částí celého objektu chladnicí se spilkou v zahloubeném prostoru pod úrovní dvora. Mezipatro pod chladicím štokem sloužilo k umístění sprchového aparátu a kalolisu. Za spilkou, dnes nepřístupnou a pod vsakující se vodou, bývaly samostatné lednice, později nahrazené umělým chlazením kvasných prostor. Varna, volně navazující na štok se spilkou, mívala dvojnádobovou garnituru z měděného materiálu a s varem, nakonec zvýšeným až na sto dvacet hektolitrů vyražené mladiny. Várka trvala v Buštěhradě dvanáct hodin a kotaly se vždy dvě denně. Svařenou mladinu přijímal od vařiče společný a po jejím zchlazení ji zakvášel. Otop byl přímý a na uhlí (tím se topilo i pod sladov-

ním hvozdem), přičemž vařič si na várku topný materiál sám připravoval. Funkce vařiče se tak propojovala s prací zauhlovače. Za varnou se nacházely strojovna s kotelnou pro parní zařízení a strojovna chlazení. Pivovarský areál dále doplňovaly dvě další budovy – obytná se stájemí proti pivovaru a administrativní s též bytovými celky mezi pivovarem a sklepy. Za pivovarem, nescoucím čp. 112, byla ještě bednárna.

Tolik stručný popis a funkce pivovaru, jak se dochovaly v ústním podání dvou zdejších zaměstnanců – už penze si užívajícího Miloslava Hejného a současného vařiče ve smíchovském Staropramenu Václava Krákory. Mimochoodem – osazenstva tu v plném chodu činného pivovaru bývalo k padesáti, z čehož většinu tvořily ženy. Sladovnických bylo kolem pěti, k nim sládek s podstarším, dva až tři bednáři, kočí... Malou administrativu obstarávala účetní paní Nedvěďová, pivovar měl i svého ředitele – poslední se jmenoval Šmarda.

Buštěhradský pivovar sám je uchován ve snad nesmrtelném povědomí díky literárnímu zpodobnění v několika povídkách za německé okupace zde žijícího spisovatele Oty Pavla. Pravda, hlavním těžištěm Pavlova zájmu byl nad pivovarem se nacházející rybník, ale věty ...*u mělčiny kuňkaly žáby a z pivovaru se ozýval pravidelný hukot strojů... nebo že ...z pivovaru se kouřilo a pivo se vařilo v kotlích...*, popřípadě rybník prý tehdy ...*voněl pivem, které tu šumělo v blízkém pivovaru...*, nám funkci pivovaru stále připomínají. Pane Pavle, dej vám pánbůh nebe stejně jako buštěhradskému pivovaru a vězte, že z výše opsaných vašich slov už platí pramálo.

C

CERHENICE

Západně od Kolína, na hlavní železniční trati z Prahy na Pardubice, leží městečko Cerhenice s dávným pivovarem, jehož minulost je někdy okrášlována přídomek „nejstarší pivovar v Čechách“.

Cerhenice jsou prvně připomínány k roku 1295 jako sídlo vладыky Oldřicha (Ulricus de Chyrhnicz), jehož potomci seděli na zdejším statku až do vladislavských dob pozdního středověku. Za některého z pánů z Cerhenic vznikla v jižní části vsi, na jejím vý-

chodním okraji, zprvu nevelká tvrz, později rozšířená do čtyřkřídle podoby. Pod tvrzkou se nacházel rybník, který spolu s vodními příkopy tvořil součást její fortifikace.

Po roce 1474, kdy král Vladislav II. předal cerhenické zboží jako odúmrtí po Janu Horkovi z Cerhenic jeho vdově Elišce, rozené ze Strážkova, nastal výraznější rozvoj vsi daný energickou majitelkou a jejím smyslem pro hospodárnost. Eliščinou zásluhou byly Cerhenice v roce 1524 císařem Ferdinandem I. povýšeny na městečko. Téhož roku odkázala dosavadní majitelka zdejší dvůr s tvrzí a městečkem svým vnukům.

O pivovaru se v dědickém odkazu nemluví.

Od poloviny 16. století vlastnili městečko Střelové z Rokyc, z nichž Purkart se zapletl do stavovského protihabsburského povstání a cerhenický statek mu byl v roce 1622 změněn v manství. Při císařském nařízení je zmiňováno *městečko Cerhenice s dvorem, zámek a osm vsí* – o pivovaru zase nic. Za třicetileté války se cerhenické zboží oslabilo o čtyři vesnice, patrně zaniklé.

V roce 1689 převzal zase již samostatné a z manství vyňaté panství, odkazem, Adolf Vratislav ze Šternberka, pán na Zásmukách. Cerhenice však by-

Krásný dokument čelního štítu cerhenického pivovaru s patrným žentourem v popředí a skupinkou zaměstnanců velkostatku i s finanční stráží. Dobová pohlednice z přelomu 19. a 20. století (archiv autora)

Varní okno v Cerhenicích (foto autora, 1985)

ly stranou jeho zájmů a panství, i jinak nepřilíživě významné, začalo upadat. Sternberkové drželi Cerhenice až do poloviny 18. století a teprve za nich je pivovar připomenut tereziánským katastrem, dle něhož svařoval zdejší pivovar ročně na 1 100 hektolitrů piva. Rokem 1749 tak můžeme registrovat existenci pivovaru, ale s další nejistotou – katastr uvádí „Cerhenice panství a Chocenice“, přičemž ve druhé jmenované vsi se kdysi též údajně vařilo pivo...

Definitivní potvrzení činnosti pivovaru v Cerhenicích přinesl až další majitel městečka, kterým se od roku 1758 stal právě císařovnou Marií Terezií zakládaný Ústav šlechticů v Praze. Tereziánská instituce byla vlastníkem panství až do roku 1918.

Zásluhou nového vlastníka byl nedařleko starého zpustlého panského sídla vystavěn barokní zámek. Tvrz, mezitím v roce 1775 vzbouřenými sedláky vydrancovaná, byla upravena na pivovar. Jako pravděpodobné datum vzniku tohoto pivovaru je uváděn rok 1778. K roku 1808 známe i jeho popis, sepsaný při pronájmu pivovaru sládkovi Jakubu Doležalovi. Pivovar byl tehdy zařízen na var 24 sudů (přibližně 54 hektolitrů, pokud byly míněny sudy čtyřvěderní), což je velikost až nemírná. Dále pak se vším stavením, sládkovým bytem a příslušenstvím na dobu šesti let. Podle smlouvy měl pachtýř vydržovat bednáře, tovaryše a pomahače. Pivo neměl drazž prodávat, než byly úředně schválené ceny. Dalším pachtýřem byl od roku 1814 Jakub Mašín.

Zřídít pivovar ve tvrzi nebylo určitě šťastné rozhodnutí. Stísněné prostory ještě gotického původu podnik svazovaly, a tak, určitě před rokem 1840, byl jihozápadně od původního vystavěn pivovar nový. Starý objekt byl následně využíván pouze jako sladovna. Patrně v téže době vznikly opodál pivovaru i sklepy, později doplněné lednicí.

Výkonnost cerhenického pivovaru postupně narůstala, a tak na počátku sedmdesátých let 19. století vystavoval ročně více jak 3 600 hektolitrů piva při již hodnověrnějších várkách 34 hektolitrů. Ruční pivovar byl tehdy propachtován sládkovi Rudolfu Krátkému.

Na přelomu 19. a 20. století měl Cerhenice v nájmu sládek František Brejška. Za něj shledáváme pivovar v těžké krizi, možná na pokraji zrušení.

Vypuštěný rybník pod starým cerhenickým pivovarem (původní tvrzí) a pozdější sladovnou (foto autora, 1985)

Výstavy klesly na polovinu výše uvedené, navíc ani pivo nebylo dobré. Úpadek pozastavil další nájemce, sládek Augustin Podivínský. Rokem 1906 se počalo s rekonstrukcí – na varně byla instalována nová mladinová pánev a šrotovník (vše od firmy Kaliba & syn), dosavadní ruční pohyb nahradil žentour. Bednář Pick z Michle u Prahy dodal nové ležácké sudy do sklepa. Na sladovně původní valach zastoupil nově vyzdvižený, dvojlískový hvozď. Zrenovaný pivovar ve výrobním roce 1907/1908 vystavil 4 120 hektolitrů piva při várkách o obsahu 40 hektolitrů vyražené mladiny.

Podivínského ambice cerhenický pivovár patrně nenaplnoval, asi i proto odtud odešel do sladovny ve Mšeně u Mělníka, a místo něj nastoupil do funkce nájemce a sládky Adolf Prokůpek. V roce 1913, po Prokůpkově úmrtí, registrujeme v Cerhenicích další jména – ale už dělená zvláště na nájemce a sládky. Tento stav trval po celé období první světové války a dále až do roku 1923, kdy si na nové, šestileté údobí pivovar pronajal sládek Václav Náprstek, původně z Holic u Olomouce.

V roce 1926 dochází k zásadní změně. Pivovar, až do této doby stále ještě vlastněný tereziánským Ústavem šlechticů v Praze na Hradčanech, koupil František Liska (o velkostatku se zámkem ústav přišel již dříve), jenž se zároveň stal jeho vlastníkem prvním nešlechtickým, zároveň však posledním fyzickým. V témže roce Václava Náprstka, pro nedodržení nájemní smlouvy, nahradil sládek Karel Bříza – jinak

místní statkář. Pivovar byl opět rekonstruován a modernizován. Liska nechal instalovat vodovod do pivovaru, obnovou prošla i varna, k rozvozu piva byl dokonce zakoupen automobil, jehož zásluhou mohl být zřízen dislokovaný sklad cerhenického piva v Kolíně. Na tu dobu věru slušný počín. Však také produkce pivovaru rádně stoupla, až ke čtyřem tisícům vystaveného piva ročně – nicméně výstav dosažený Augustinem Podivínským již nikdy překonán nebyl. Nedostávalo se času.

Ani Bříza dlouho nesládkoval a po dvou letech odešel. Pivovaru zbývalo necelých deset let činnosti a za tu dobu se ve sládkovské funkci prostrídaly čtyři osoby. Posledním záchvěvem pivovárku, který dost kuriózně „proplouval“ v konkurenčních vodách okolních větších a moderně založených pivovarů, byla instalace elektrického pohonu ke sladovému výtahu na sladovně. Firma, vzhledem nazvaná „Zámecký pivovar Cerhenice založen 1118“, prošla ještě hospodářskou krizí třicátých let, ale její čas se naplnil... V roce 1934 výstav prudce klesl pod tisíc hektolitrů, propad už nebyl zastaven a pivovar v následném roce uvařil posledních 487 hektolitrů piva. Smutným svědkem konce podniku byl sládek a nájemce Antonín Brouma.

U firmy zapsaný letopočet „1118“ je záhadou a neví se, odkud se vzal. Možná pan Liska, kdyby žil... Patrně však šlo o reklamní tah, kterým se pivovar potřeboval zachránit před krachem, nic víc.

Cerhenický pivovar, rozmístěný na

třech kolem sebe se nalézajících místech, je dohledatelný i dnes. Středobod tvoří bývalá tvrz (dnes čp. 137), posléze pivovar a nakonec sladovna. Vše je dnes přestavěno na soukromý obytný objekt. Z protějšího a pozdějšího pivovaru – zbořeného po polovině osmdesátých let minulého století – zůstala stát jeho západní, boční zeď a při ní nízká, klenutá místnost – patrně bývalá spilka. Zepředu otevřená jáma se pomalu, ale jistě plní odpadky. Od pivovaru protější sklepy jsou soukromým majetkem a i ony dnes slouží z většího dílu jako odpadní jámy – především pak z opačné strany, od lednice. Podle místní tradice byly sklepy se spilkou spojeny průchozí podzemní chodbou, kterou „prošel i kůň“. Chodbou se dopravovalo sespílané mladé pivo k dokvašení a zrání do ležáckých sklepů. Nad sklepy stojí stodolovitá budova, dosud sice dochovaná, ale v pokročilém stadiu chátrání. Z bývalého pivovaru v Cerhovicích za čas zbude asi jen ta stará tvrz.

CERHOVICE

Při staré pražsko-plzeňské cestě, uprostřed rozlehlé kotliny severozápadního Hořovicka, nalézá se městečko Cerhovice, kdysi ves lidí Cerhových, Crhů, královských manů. Cerhovice se svými dvěma pivovary se nacházely v oblasti, v níž bylo pivovarské činnosti velice rozvětvené a jež zahrnovala další pivovary v Hořovicích, Točnicku, Žebráku či ve Švabíně a Zbiroze. Téměř všechny tyto pivovary se tu udržely v činnosti až do poloviny 20. století, což byl jev dost nevídaný a pozoruhodný.

V roce 1275 (avšak podle nepodloženého falza) seděl na zdejšímu statku jistý Sulislav, syn jiného Sulislava z Trnovan. Cerhovice byly zprvu řadovou trhovou vsí, která později připadla ke královskému komornímu městu Žebráku. Roku 1516 udělil český král Vladislav II. Jagellonský Cerhovicím statut městečka a měšťanům povolil, aby v něm sladovny a pivovary mít mohli... Rokem 1516 počíná se tak historie cerhovického pivovarnictví, bez přerušení trvající více jak 400 let.

Stejně jako v jiných městečkách, městech či obcích, i v Cerhovicích byly k várkám určeny zprvu jednotlivé domy, místa s varným právem. Zde jich bývalo až 76 a teprve později, snad na

Cerhovický „šillingerský“ pivovar z polí od západu. Při pravém okraji snímku je ještě znát sesazený sladovní hvozď, ale už bez vrcholového párníku (foto autora, 1984).

konci 16. století, vyvstal v Cerhovicích samostatný, obecní pivovar. Ten býval patrně v jiné lokalitě, než jeho budovu nalézáme dodnes. Před šedesáti lety zaniklý pivovar totiž stojí na samém okraji městečka a stranou od centra – tato skutečnost včetně stavebních prvků dochované budovy naznačují její mladší původ.

Podle berní ruly z poloviny 17. století byl cerhovický pivovar, nepochybně vlivem nedávno ukončené třicetileté války, *spuštěný, který zase nyní vyzdvihuje; vařily se v něm toliko piva bílá na čtyři věrtele*. Pro informaci – čtyři věrtele představovaly necelých deset hektolitrů a již z tohoto údaje vysvítá, že dávný pivovar míval malý var a tehdejší sládci (v rule uvádění Ambrož, Matěj a Mikuláš) se museli hodně ohánět, aby uspokojili řadu cerhovických várečníků.

I tak malý pivovar však zřejmě vadil zástavním držitelům točnicko-zbirožského panství, ke kterému Cerhovice po staletí příslušely. Z nich Karel Přehořovský z Kvasejovic, prostřednictvím svého správce Nikodýma Presla, se snažil cerhovické várečníky o jejich práva a výsadu várek připravit. V roce 1705 vedený spor však obec vyhrála a následným majestátem císaře Josefa I. jí byla dávná privileje potvrzena.

Výkonnost cerhovického obecního pivovaru se postupně zvyšovala a jak vyplývá z údajů v tereziánském katastru, vydaného zhruba po sto letech od berní ruly, svařovalo se v něm ročně přes 500 hektolitrů piva a přípravu vedl sládek s područím, pivovarským chasníkem. K roku 1812 uvádí se v Cerhovicích 13 domů s právem plné

várky a 63 domů s várkou poloviční. V témže roce se objevila vážná stížnost na jakost piva, kterou podali cerhovičtí sousedé u vrchnostenské kanceláře na Zbiroze, odkud byla poslána až na krajský úřad do Berouna. Rezultát příkazoval sládkovi „vařit dobré pivo“, jež mělo být posouzeno dvěma nestrannými sládky. Pokud by ani toto pivo nebylo shledáno kvalitním a pitelným, mohlo se do městečka volně vozit jiné z některého blízkého pivovaru. V praxi věc znamenala doslovné natažení cerhovického sládka na skřípec a ten se „musel snažit“...

V roce 1873 vystavil cerhovický obecní pivovar 3 800 hektolitrů piva při várci o obsahu 34 hektolitrů. Už toto číslo ohromuje a znamená značný kvantitativní pokrok. Je zřejmé, že v Cerhovicích v té době už existoval jiný, nákladněji vystavěný pivovar než kdysi – byt pracoval na klasický ruční pohyb. Pivovar byl též pronajímán a obcí zřejmě poněkud opomíjen. Vše se ale mělo vbrzku změnit.

Právo várečné obec v roce 1876 prodala svůj pivovar Čeňku Šillingerovi, příslušníku staré pivovarské rodiny, jehož potomci drželi zdejší podnik až do závěru jeho činnosti, tudíž po dobu sedmdesáti let. Šillinger přišel do Cerhovic z Březnice, kde sládkoval a měl v nájmu tamní zámecký pivovar, ale ještě předtím činil totéž v Žebráku, v městě Cerhovicím nejbližším pivovaru. Jeho příbuzní tou dobou pracovali v dalších okolních pivovarech – Hořovicích, Berouně a později též v Jincích a opětně v Žebráku. Dalo by se říci taková malinká místní „mafie“. Čeňkové Šillingerové tvořili v Cerhovicích tři

generace a jejich zakladateli si zvykněme říkat „starší“. I Šillinger svůj pivovar pronajímal (pacht si držel až do roku 1906) a na konci 19. století v něm působil nájemce a sládek František Mayer. Za něj se přikročilo k rekonstrukci a rozšíření pivovaru, končící pro oba pány rázným předělem. Šillinger s Mayerem se patrně o dalším osudu starého pivovaru nedohodli, nájemce smlouvu ukončil a postavil v Cerhovicích druhý, svůj vlastní pivovar. Dobové pivovarské ročenky uvádějí ukončení Mayerova pachtu k roku 1900 (od téže doby je jako nájemce a sládek šillingerovského pivovaru zaznamenán Rudolf Jungmann), ale zdá se, že se tak stalo dříve, neboť toho roku už byl nový cerhovický pivovar v plné činnosti. Tak i tak, pro Čeňka Šillingera to musela být rána, ze které se nevzpamatoval ani po náhlé Mayerově smrti v roce 1906. Souběžně probíhající pivovarnická činnost ve dvou místních pivovarech byla pro tak malé městečko luxusem a oba podniky zápolily s odbytem. „Zajetost“ a širší povědomí stály na straně pivovaru kdysi obecního, ale modernost s technickými a technologickými přednostmi, navíc i jistá flexibilita, hrály do noty pivovaru mayerovskému, nejen novotou zářícímu.

Roku 1909 zemřel Čeňk Šillinger senior a podniku se ujal jeho syn, Čeňk Šillinger mladší, který již od roku 1906 tu pracoval jako sládek. Pivovar byl krátce po rekonstrukci a po krizi,

vyvolané vznikem sousedního konkurenčního pivovaru Mayerova, se opětně rozdýchával. Jeho výstav dostoupil až k hranici 5 000 hektolitrů piva za rok, pohon už byl parostrojní a var se uváděl 36 hektolitrů. Zdálo se, že šillingerovský podnik je z nejhoršího venku. Pak však přišla první světová válka, v jejímž průběhu zemřel druhý ze Šillingерů (1916) a pivovar zdědil třetí Čeňk Šillinger v pořadí – nejmladší. Ten však mohl rodinný podnik vést pouze na dálku, protože byl tou dobou „ve zbrani“ a chod pivovaru, válkou těžce strádajícího, měl na starosti narychlo najatý podsládek Otto Schrottz. Šillinger převzal pivovar až v roce 1922, kdy se vrátil po svém působení v československých legiích, při němž si válku poněkud prodloužil. Legionářská minulost se novému cerhovickému pivovarníkovi nakonec vymstila v další válce, kterou Čeňk Šillinger již nepřežil... Ale nepředbíhejme.

Jím vlastněný a jeho sládkovskou rukou vedený pivovar si znovu vydobyl své místo na cerhovickém pivovarském nebi, ale svou výkonnost v pokračující soutěži s místním rivalem postupně ztrácel. V roce 1931 byl pohon pivovaru změněn na elektrický, pracovalo zde šest až sedm lidí – včetně dvou učedníků. Šillinger vařil, kromě běžných piv, i tmavý speciál, dvacetistupňový *Dobroděj*, medicínální ležák. Podle vyprávění Antonína Cibulky, cerhovického sladovnického tovaryše a pozdějšího sladmistra v Žatci, se prý pan Šillinger,

trápený starostmi o pivovar a nespavostí, kterou si možná přivezl z fronty, choval nerudně a pracovně až protivně. Po stránce odborné však byl sládkem plně na výši. Byl to zkrátka „divný brouk“.

Nacistická okupace a následné zřízení protektorátního zřízení přivedly Čeňka Šillingera do řad odbojářů – i pivovar šel stranou (ostatně, podnik skomíral a jeho výstavy klesly hluboko pod hranici 2 000 hektolitrů piva ročně). Šillinger, člen protifašistické organizace Obrana národa, skrýval v pivovaru telegrafistu Františka Peltána, společníka legendárních Tří králů – Balabána, Mašina a Morávka. Za heydrichiády, v červnu roku 1942, byla cerhovická odbojová buňka odhalena a pivovar obklíčilo gestapo. Oba muži sice z pastí unikli, ale Šillinger byl poraněn a než aby padl do zajetí, sám se v polích za pivovarem zastřelil. Podle pamětníků ho vyzradil jeho pes, který tím, že běžel za pánem, nechtěně gestapáky vedl... Šillingerova manželka, Bohdana, byla poté popravena v pankrácké sekýrárně. Tragédií postižený pivovar byl provozně zastaven a budovy zapečetěny. Poslední výstav toho osudného roku činil 425 hektolitrů „šillingerovského“ piva.

Podnik, stále proklamovaný jako firma „Čeňka Šillingera starý pivovar“, posléze „v pozůstalosti“, už obnoven nebyl a od roku 1949 přestal existovat i po právní stránce. Zařízení bylo rozebráno a objekt zůstal z části obydle-

Detail téhož pivovaru v Cerhovicích s varním komínem a párníkem z kotle (foto autora, 1984)

Jiný detailní obrázek, tentokrátě druhého cerhovického pivovaru, Mayerova, opět s komínem i párníkem na hvozdě. Obě takto zachycené vertikály už dnes nespátříme a zůstanou tak navždy zmizelým vjemem... (foto autora, 1984).

... jak dokládá další snímek zachycující před nedávnm opravený pivovar rodiny Mayerů v Cerhovicích v jeho současné podobě (foto autora, 2003).

ným, provozní celky sloužily pak jako dílny a sklady. Tento stav trvá v podstatě dodnes. Pivovar nalézáme vlevo od silnice z Cerhovic na Drozdov, na konci ulice dnes pietně pojmenované Šillingerova čp. 138. Před vjezdem do pivovarského dvora od silnice je i pomníček věnovaný rodině – ke cti místních lze kvitovat, že památník se udržel i v komunistické době a nebyl tehdy zlikvidován jako leckde.

Pivovar tvoří dlouhá budova, jež se skládá z několika, paralelně za sebou spojených úseků. V první části, jednopatrové, obytné, býval v zadním (západním) rohu sladovnický hvozď. Následují nižší sladovna s přízemním humnem, sklenutým do dvoulodí na dva středové pilíře. Určitě nejstarší část pivovaru a též nejpůvodnější. Nad humnem je sladová půda. Následuje prostor varny, vyzvednutý do patra, s už neexistujícím varním komínem. Z něj se zachovala pouze hranolovitá patka v podstřeší. V patře při varně bývala šalanda. Od varny pokračoval pivovar vespod spilkou, obdélným prostorem děleným čtveřicí štíhlých sloupků. Interiér spilky je možné stavebně zařadit do období počátku 19. století. Nad spilkou se dochovalo torzo staršího chladicího štok, chladnice s rakousko-uherským cejchem na blízkém trámu a údajem o obsahu vany, který činil 36 hektolitřů. Za spilkou se doposud úzký objekt pivovaru rozšiřuje o sklepy s lednicí a nový chladicí štok – důsledek pozdějších přestaveb. Zadní část pivovaru se tak stala i jeho hlavní dominantou, když díl chladnice je vyzdvížen nad boční střechy sklepů s lednicí mezi nimi. Půdorys

lednice kopíruje horní chladicí štok. Přední část sklepů s lednicí doplňuje chodbovitě předsklepi, ve směru do dvora rozšířené o původní výstav a provozní kancelář. Patrně z důvodu potíže vyvolávajících spodních vod nejsou sklepy nijak zahloubeny pod terén, nýbrž zůstaly na povrchu – lednice asi byla schopná udržet potřebný chlad i přes léto a teplé roční období. Za pivovarem, v poli a bývalé zahradě, je malý rybník – zřízený však později, až v době, kdy pivovar přešel na přípravu piva na spodní kvasnice a byla zdůrazněna potřeba ledu. Rybníček je též zdrojem vody, odváděné odtud drobnou vodotečí.

Jak bylo již v úvodu předesláno, zdá se, že „starý pivovar“ cerhovické várečské obce je novější provenience. Byl zřízen při starší sladovně někdy v počátečních desetiletích předminulého věku. Zřejmě v něm zpočátku nebyly ani sklepy a zde svařená a rozkvašená mladina se vozila k dozrání do právovarečných domů. Vývojové etapy měl cerhovický obecní pivovar v podstatě tři – původní a ještě barokní část sladovny s humnem, k ní přistavěná varna se spilkou a případným sklepem. Poslední etapa, už šillingerská, proběhla ve více fázích (posledním modernizačním prvkem byla nová chladnice nad lednicí). Nyní je pivovar ve fakticky dobrém stavu a účelově „žije“.

Mayerův pivovar

Dosavadní nájemce a sládek starého a Čenkem Šillingerelem vlastněného pivovaru v Cerhovicích, František Mayer, založil v roce 1898 druhý zdejší pivo-

var. Pozemek pro něj byl vybrán západně od městečka, hned při silnici na Rokycany a Plzeň, v lokalitě zvané „na Bílkách“. Pivovar, pravděpodobně určitý „trucpodnik“ vůči zavedenému pivovaru šillingerskému, byl zprovozněn v březnu roku 1899, první várka pak byla konána 19. března, na „Josefa“. Výběr data mohl být záměrný a dílo tak proběhlo k oslavě jmenin páne Mayerova bratra, Josefa (toho času sládky z západočeských Stěnovicích). Na rozdíl od sousedního, do minulosti více zahleděného pivovaru Čenka Šillingera, byl Mayerův už od prvopočátku sice malým, ale moderně a účelně koncipovaným pivovarským podnikem s kapacitou až 10 000 hektolitřů vystaveného piva ročně. Pozornost byla věnována především sladovně, která plánovaně umožňovala pivovaru určitě přesahovala. Pivovar byl vybaven parostrojem, obsah várky se uváděl 40 hektolitřů vyrážené mladiny.

Už v prvním, necelém roce své činnosti vystavil mayerovský pivovar 3 960 hektolitřů piva a jeho produkce (jistě k pramalé radosti sousedního) stále stoupala, až se dostala přes hranici 6 000 hektolitřů roční výroby. Mimochodem, tato výše byla trojnásobkem tehdejšího výstavu šillingerského pivovaru. Slibný rozjezd byl zbrzděn onemocněním a náhlou smrtí Františka Mayera roku 1906, po které podnik – nepochybně záuřivý a ještě zdaleka nesplacený – musel být pro uspokojení dědiců prodán. Kupci se stali bratři Štěpánkové, původem z moravské Telče a též (osobou Karla Štěpánka) částečně pivovarníci. U obchodní transakce stál i už zmíněný bratr zesnulého, Josef Mayer, který rodinný podnik v době nemoci Františka Mayera již krátce vedl. Josef Mayer záhy převzal jeden díl pivovaru a s Karlem Štěpánkem vytvořili a úředně zaprotokolovali firmu „Štěpánek & Mayer, parostrojní pivovar se sladovnou v Cerhovicích“. Jistým paradoxem bylo, že oba zkušení sládci svůj pivovar výrobně nevedli, nýbrž ho nechali pod dohledem podsládka Josefa Doubravy.

Teprve v roce 1910 registrujeme v novém cerhovickém pivovaru regulérního sládky, kterým se na dvě léta stal další člověk jménem Mayer – tentokrát Antonín. Jeho však náhle vystřídal Karel Štěpánek – že by domluva a paritní jednání? Ale již v roce 1913 Josef

Mayer společníka Štěpánka vyplatil a celý podnik se vrátil do rodinného vlastnictví.

V té době pivovar opravdu vzkvétal a jeho roční produkce se pohybovala v rozmezí 6 000–7 000 hektolitrů výstavu. Ve výrobním roce 1911/1912 byl dokonce učiněn výstavní rekord, a to 7 350 hektolitrů piva, později už ani jednou nenásledovaný. Obchodně byl podnik veden jako „I. parostrojní pivovar a sladovna Josefa Mayera“, sládkem byl od roku 1914 syn majitele, Jaroslav Mayer a další člen místní pivovarské dynastie. Pak ale nastal pád, způsobený první světovou válkou. Jaroslav Mayer narukoval a Josef musel zpátky ke sládkovským „pákám“. Válečnými poměry zdecimovaný podnik se zkonsolidoval až v roce 1919, kdy se Jaroslav Mayer vrátil ke sládkování. Pivovar se však rozjížděl jen s obtížemi. Dá se říci, že ke svým předválečným výkonům se pouze přibližoval (v letech 1928/1929 vystavil 6 500 hektolitrů), nic více. Očekávání však splňoval prodej sladu a v produkci piva se velikému zájmu těšil mayerovský speciál, tmavý Kozel.

Dosavadní sládek Jaroslav Mayer převzal po roce 1927 pivovar i do vlastnictví. V té době řádně „rozdýchaný“ podnik však záhy postihla další pohroma v podobě hospodářské krize třicátých let. Mayerovský pivovar (stejně jako místně konkurenční podnik Čenka Šillingera) výrobně zcela propadl a jeho produkce dosahovala sotva poloviny předchozích výsledků. Úpadek dovršila druhá světová válka s brzkým zastavením výroby v roce 1942. Jistou shodou okolností, vlivem náhod i tragických událostí zanikli oba cerhovičtí soci takřka současně. Jaroslav Mayer vystavil poslední 402 hektolitry piva, pivovar byl zakonzervován a některé jeho provozny pak po nějaký čas sloužily jako sklad plzeňských pivovarů. Po válce bylo rozhodnuto pivovar již neobnovit a firma přežívala jen na papíře. Nevyužívané zařízení bylo dílem sešrotováno, provozuschopnou část převzaly okolní pivovary ve Švabíně, Radnici aj.

Po roce 1990 se pivovarský objekt vrátil do vlastnictví potomků mayerovského rodu. Bývalý pivovar do té doby sloužil především jako dílenský provoz a sklad – ostatně, tuto funkci si v určité období udržuje dodnes. Posledním „státním“ uživatelem byl místní zemědělský podnik. Zdevastovaný

objekt je nyní postupně rekonstruován a opravován, žel, současnými zásahy je poněkud stírán jeho původní vzhled a pivovarský charakter. Z hvozdu tak zmizel ubouraný párník, likvidaci neušel ani pivovarský komín... Pivovar ztratil pro něj typickou dominantní siluetu a stal se z něj beztvary objekt. Inu, přizpůsobování se novým záměrům a účelovému využití s sebou zákonitě přináší ztrátu tvárnosti a jistou formu „zglajchšaltování“. Zvláště v tomto směru mrzí zničení i komunistickým režimem tolerované firmy a reklamního nápisu na čele obytné budovy – alespoň toto mohlo být zachováno.

Pivovar, činný necelé půlstoletí (jedná se o jeden z mála našich pivovarských podniků, u něhož by se s trochou práce dalo na hektolitr přesně spočítat celkové množství jím vystaveného piva), dodával svůj produkt nejen do městečka a jeho bezprostředního okolí. Mayerovské pivo znali pivaři i v Berouně, Rokycanech či Strašicích. Kromě nesporné úrovně v něm připravovaného piva oko zaujme i jeho dobře zachovaný objekt. Budovy tvoří trojkřídlovou dispozici sestavenou do tvaru písmene U. Přední část je svým kratším křídlem otočená a pohledově zaměřená k silnici vedené kolem pivovaru. Vespod se nachází pod terén mírně zahlobené sladovny humno, které zalomeně přechází do hlavního křídla. Patro přední části pivovaru je pak obytným celkem. Nad bočním humnem bývaly sladové pudy s valečkou. Sladovný díl pivovaru je zakončen dvojstranným rizalitem hvozdu, pohledově orientovaným do zadního dvora. Ze strany opačné, otočené do dvora předního, je hvozd hmotově připomenut schodištním blokem. Předěl mezi sladovnou a vlastním pivovarem činí průjezd, proražený v tělese pivovarského stavení. Průjezd spojoval oba pivovarské dvory a prostor nad ním byl využit pro umístění šalandy. Vlastní pivovar začíná varnou, ve směru do předního dvora doplněnou přístavkem strojovny a kotelny. Za varnou následuje do patra vyzdvižený chladič štok se spilkou pod ním. Nížeji pak, zahlobený pod okolní terén, jsou sklepy s lednicí, která pivovarský blok kompozičně uzavírá třetím křídlem. Při sklepích a lednici se nacházel i původní výstav se stáčírnou piva. Na pivovar pak od lednice navazovaly budovy statku a pivovarského příslušenství. Za lednicí, ve volném

prostoru luk a polí, byl vyhlouben rybník obdélného tvaru, který v zimním období poskytoval led a v němž byly i chovány ryby apod. Pivovar byl vzhledem k okolí velice citlivě pojednán, obklopovaly jej louky se zahradou a sadem. Po desetiletích devastace se pivovar jakoby „vylupuje“ z marasmu a jeho budova opět svítí novotou. Jen ta pivovarskost jaksi vymizela... Nicméně, bývalý mayerovský pivovar tak navazuje na motto, které bylo napsáno v roce 1932 na historické plaketě, chované dnešními majiteli. Stojí na ní doslovně:

*Práce námi zbudovaná,
Bohem budiž požehnána.*

CÍRKVICE

Obce tohoto jména jsou ve středních Čechách dvě – jedna u Kutné Hory a druhá, s pivovarem, u Uhlířských Janovic pod Koubířem. „Pivovarské“ Církvice byly kdysi pouhým vladyckým statkem, jenž od roku 1400 držel jistý Konrád. Tento rok je také úvodní zmínkou o vsi. Tu, stále ještě bez panského sídla, získal před rokem 1672 benediktinský klášter v Sázavě. Teprve za církevní správy byl v Církvici vystavěn vrchnostenský dům, ale patrně ještě bez pivovaru, neboť zatímco dům je v tereziánském katastru z poloviny 18. století uváděn, o pivovaru není nejmenší řeči. Není divu, vždyť řeholníci měli vlastní pivovar přímo v Sázavě, a Církvice zase nebyly tak rozsáhlé zboží, aby se tu pivovar uplatnil. Situace se ale změnila za nových pánů Církvice. Těmi byli už světšší majitelé – od roku 1772 se však velmi rychle střídali, což k jistotě a spolehlivosti malého církvickeho panství příliš nepřispívalo. Skromný panský dům byl sice přestavěn na větší a pohodlnější zámek, ale o existenci pivovaru jsou i nadále pochyby.

A tak první zprávou, kterou jsem o církvickeém pivovaru objevil, je údaj v Bernatově *Schematismu*, udaném k roku 1873. Pivovar v Církvici tehdy vlastnil hrabě Rummerskirch, varna měla var až 15 hektolitrů a vystavovalo se tu kolem sedmi stovek hektolitrů piva ročně. Tehdejší sládkem byl Václav Procházka. Stavebně je však do dnešní doby vcelku zachovalý objekt pivovaru starší a podle klasicistních kleneb na původním humně lze vznik budovy datovat k přelomu 18. a 19. století. V ro-

Církvice na Kutnohorsku s pivovarem, pozdější sladovnou – na snímku ještě s doplňkem hvozdu, nyní již zbořeným (foto autora, 1990)

Starý sklep za hostincem, kdysi sloužící pro potřeby církvickeho panského pivovaru (foto autora, 1990)

ce 1889 koupil Církvice s funkčním pivovarem majitel sousedního zasmuckého panství Leopold ze Šternberka. Pivovar zrušil a zřídil z něho sladovnu. Nad starým pivovarem byl v činnosti lihovar a část sladu ze sladovny byla spotřebovávána i při výrobě lihu. Pro rozšíření sladovnických humen byly využity též někdejší stáje nad pivovarem.

Obdélný a jednopatrový objekt pivovaru v Církvici se nachází v mírném návrší pod zámek. Ještě donedávna jeho budova obsahovala věžovitý sladovní hvozdu, který býval ve střední části pivovaru. Tato část však byla zbořena, takže starý pivovar je jaksi přetát vedví prolukou. V původní pivovarské sladovně je dnes soukromý lihovárek, část pivovarská je využita jako sklad a výroba krmných směsí. Mimo objekt pivovaru, za hostincem, je patrný starý sklep, zahloubený z návrší, zaklenutý a překrytý travnatým rovin. „Hrobečkovitý“ sklep byl později nahrazen novými sklepy už i s lednicemi, které vznikly nad pivovarem, při cestě k zámku. Z těchto sklepů se zachovaly pouze obvodové zdi a stopa po vstupu do nich.